

Araştırma Makalesi/ Research Article

**Türk Deniz Kuvvetleri Denizaltı Envanterinin
Değişiminde NATO Etkisi (1952-1973)**

Hüseyin Emre Adaklı*

(ORCID: 0000-0003-1378-5217)

Makale Gönderim Tarihi

03.10.2025

Makale Kabul Tarihi

17.09.2026

Atf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Adaklı, H. E., “Türk Deniz Kuvvetleri Denizaltı Envanterinin Değişiminde NATO Etkisi (1952-1973)”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11/2 (Eylül 2026): 1075-1110, DOI: 10.24186/vakanuvis.1796651.

APA: Adaklı, H. E. (2026). Türk Deniz Kuvvetleri Denizaltı Envanterinin Değişiminde NATO Etkisi (1952-1973). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11 (2), 1075-1110, DOI: 10.24186/vakanuvis.1796651.

Öz

Türkiye’nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’ne (North Atlantic Treaty Organization/NATO) dahil olması Türk denizaltı filosu envanteri için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu çalışma, NATO üyeliği sonrasında Türkiye’nin denizaltı envanterinde gerçekleşen değişiklikleri siyasi, askeri ve stratejik açılardan incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada arşiv belgeleri, süreli yayınlar ve literatürden yararlanılmış; envanter taraması, belge ve içerik analizi gibi nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın amacı, belirtilen yıllarda Türk denizaltı filosunda meydana gelen değişimleri incelemek, siyasi ve stratejik değişimlerin Soğuk Savaş bağlamında nasıl bir anlam ifade ettiğini ortaya koymaktır. Bulgular, NATO döneminde envanterin askeri yardımlar sonucu ABD

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye, adaklihuseyinemre@gmail.com.

MA Candidate, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Türkiye.

menşei denizaltılar ile yenilendiğini, Balao ve GUPPY modernizasyon çalışmaları yapıldığını göstermektedir. 1952 öncesinde envantere Alman, İngiliz, İtalyan ve ABD menşei denizaltıların bulunduğu, ancak NATO üyeliği ile ittifak politikalarına uygun olarak standartlaşmaya gidildiği tespit edilmiştir. NATO üyeliği ile standartlara uygun olarak borda numaraları, talimnameler, bakım ve eğitim altyapısı da yenilenmiş ve değişime uğramıştır. NATO'nun ekonomik desteği ile yeni tesisler oluşturulmuştur. Değişimlerin yalnızca askeri değil, Soğuk Savaş'ın yarattığı ortam içerisinde yapılan politik değişiklikler olduğu çalışmanın bir başka tespitidir. Çalışmanın temel hipotezi, söz konusu dönemde denizaltı filosu envanterindeki değişimin boyutunda askeri gerekliliklerle birlikte siyasi sebeplere de bağlı olarak şekillendiğidir. Çalışma, Türk denizaltı filosunun NATO bünyesinde değişimini ortaya koyarak envanteri incelemek, uluslararası ittifak sistemlerinin deniz gücü bünyesindeki yerini anlamaya katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Deniz Kuvvetleri, ABD, NATO, Donanma, Denizaltı.

NATO Influence on the Change of Turkish Naval Forces Submarine Inventory (1952-1973)

Abstract

Türkiye's inclusion in the NATO alliance marks a significant turning point for the inventory of the Turkish submarine fleet. This study aims to examine the changes in Türkiye's submarine inventory following its NATO membership from political, military, and strategic perspectives. Utilizing archival documents, periodicals, and existing literature, the research employs qualitative methods such as inventory scanning, document analysis, and content analysis. The purpose of the study is to investigate the transformations that occurred in the Turkish submarine fleet during the specified period and to elucidate the significance of political and strategic changes within the context of the Cold War. The findings indicate that, during the NATO era, the inventory was renewed with U.S.-origin submarines provided through military assistance, alongside the implementation of Balao and GUPPY modernization programs. Prior to 1952, the fleet comprised German, British, Italian, and U.S. origin submarines; however, NATO membership prompted standardization in line with alliance policies. Hull numbers, operational manuals, maintenance practices, and training infrastructure were updated accordingly, and new facilities were established with NATO's financial support. The study further highlights that these changes were not solely military but also reflected political adaptations shaped by the Cold War environment. Additionally, the question of why Polaris submarine systems, which represented a modern naval capability

at the time, were not delivered to Türkiye is addressed through U.S. Department of State documents. By examining the evolution of the Turkish submarine fleet within NATO, the study contributes to a deeper understanding of the role of international alliance systems in shaping naval power structures.

Keywords: Turkish Naval Forces, USA, NATO, Navy, Submarine.

Giriş

Cumhuriyet sonrası Türk donanma tarihini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Türk denizaltı filosu hakkında ise temel taşı kabul edilebilecek çalışma, Raşit Metel'in 'Türk Denizaltıcılık Tarihi' isimli eseridir. Söz konusu çalışma daha sonra farklı yazarlar tarafından çeşitli yönleriyle geliştirilerek sürdürülmüştür. Dünya denizaltı filolarının model ve künye olarak incelendiği Ömer Kalaycıoğlu'nun 'Denizaltılar: Submarines' isimli eseri de bu alanda mühim bir yer kaplamaktadır. Bu eserler denizaltı modellerinin tekniği ve kurumsal tarih açısından önemli bilgiler barındırmakta ancak NATO¹ etkisini özel olarak irdelememektedir. Denizaltılar ve Türk denizaltı kültürü hakkında detaylı bilgilere ulaşılabilecek süreli yayınlar da neşredilmiştir. Türk Deniz Kuvvetleri tarafından yıllar içerisinde birçok sayısı çıkarılan Donanma Dergisi ve Deniz Kuvvetleri Dergisi de birçok farklı subayın görüşlerini yansıtabildiği ve çalışmalarını paylaştığı önemli yayınlardır. Özellikle bu dergilerde pek çok subay; Türk denizciliğinin nasıl gelişebileceği, ideal denizaltı modelinin hangi özelliklere sahip olduğu, milli deniz hakimiyet alanlarının nasıl savunulabileceği hususunda makaleler kaleme almışlardır. Bu neşriyatlarda ise NATO ve ABD'nin gelişmelere bakış açısını ve görüşlerini belirtmemişlerdir. Bu durum ise çalışmanın temel araştırma sorusunu oluşturmaktadır: "1952-1973 arasında NATO üyeliği ve ABD askeri yardımları, denizaltı filosunun gelişimini nasıl etkilemiştir?" Bu ana soruya bağlı olarak şu alt sorular da ortaya çıkmıştır: ABD ve NATO'nun askeri yardımları sonucu denizaltı envanterindeki değişimler

¹ 4 Nisan 1949'da Washington Antlaşması ile kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Soğuk Savaş dönemi tehditlerine karşı kolektif bir savunma mekanizması olarak hayata geçirilmiştir. Örgütün temel işlevi, Antlaşma'nın 5. Maddesi'nde düzenlenen "Bir üyeye yapılan saldırının tüm üyelere yapılmış sayılması" ilkesi doğrultusunda üye ülkelerin egemenliğini ve güvenliğini siyasi ve askeri araçlar ile korumak, bölgesel ve küresel istikrarı sürdürmektir. Türkiye resmi olarak 18 Şubat 1952'de örgüte katılmıştır.

nelerdir? Bu güçler elinde bulunan denizaltılardan kaç adet ve hangi modellerde vermişlerdir? Türkiye ABD ve NATO arasında bu denizaltı tedarik sürecinde bir kriz yaşanmış mıdır? Yaşanmış ise nasıl çözümlenmiştir? Bu sorulara cevap verebilmek için çalışma kronolojik olarak envanterin oluşumundan başlayarak incelemektedir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde çeşitli ülkelerden verilen siparişlere de değinerek NATO üyeliğine kadar geçen süreçten bahsedilmiştir. İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde 1952-1960 arasında denizaltı filosunun NATO'ya entegrasyonu, Sovyet tehdidine bakış ve ABD tarafından Türkiye'ye sağlanan denizaltı yardımlarına değinilmiştir. İkinci bölümde ise 1960-1973 yılları arasında denizaltı filosunun mevcut durumu ve yaşanan değişiklikler, Balao ve GUPPY modernizasyon projelerinin denizaltı filosuna etkileri, ABD ile Türkiye arasında denizaltı tedariki hususunda yaşanan Polaris denizaltısı meselesi ve 1970'ten sonra alınan modernizasyon kararı ile gelen denizaltılar ele alınmıştır. Çalışmanın özgün katkısı, Türk denizaltı filosunun NATO'ya katılımı sonrası gelişimini yalnızca donanma modernizasyonu olarak değil NATO üyeliği ile gelen siyasi ve stratejik bağlamlarda incelemesidir. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, NATO Arşivi, ABD Dışişleri Arşivi belgelerinden faydalanılmıştır. Donanma Dergisi ve Deniz Kuvvetleri Dergisi gibi birincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışmanın temel hipotezi söz konusu dönemde denizaltı filosunda yaşanan değişimin boyutunda askeri gerekliliklerle beraber siyasi sebeplere de bağlı olarak şekillendiğidir.

Türk Deniz Kuvvetleri, 1920-1928 yılları arasında 'Türk Deniz Kuvvetleri', 1928-1949 yılları arasında 'Cumhuriyet Donanması' ve 1949 yılından günümüze kadar 'Deniz Müsteşarlığı' ile yeniden 'Türk Deniz Kuvvetleri' adları altında kurumsal bir gelişim süreci yaşamıştır. Erken Cumhuriyet döneminde ise bu kurum, hem bir diplomasi aracı hem de Türkiye'nin denizlere yönelik ortaya koyduğu vizyonun önemli bir unsuru olarak gelişmiştir. Ulusal kalkınmanın önemli unsurlarından biri olarak kabul edilen bu kurum, Türk denizcilik kültürünün gelişimine önemli katkılar sağlamış; aynı zamanda denizciliğin geleceğinde de belirleyici rol oynayan güçlü bir denizaltı filosuna sahip olmuştur. Bu bağlamda, erken Cumhuriyet döneminde denizaltı filosunun gelişimi ve Türk deniz stratejisindeki yeri ayrıca önem kazanmaktadır. Cumhuriyet öncesinde

Osmanlı donanmasının denizaltı ve parça temini için yıllar içerisinde farklı tedarik ortakları olmuştur. Boğazlar bölgesini etkin bir şekilde korumak ve modern deniz sistemlerini donanmada barındırmak amaçlansa da özellikle dış borçlar ve teknik yetersizlikler sonucu donanmada denizaltı kullanımı istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir. Ancak Almanya’da açılan kurslara subaylar gönderilerek ilk denizaltıcılar bu dönemde yetiştirilmiştir. Millî Mücadele sürecinden sonra devleti kuran kadrolar, mevcut sınırlardan daha fazla toprak kaybını önlemek ve elde olanı iyi bir şekilde korumak anlayışıyla şekillenmiştir. Bu anlayış, donanmanın misyonunu belirlemiş, yeniden organize edilen donanma; savunma filoları, deniz mayınları ve ufak deniz filotillalarından² oluşan grup savunması stratejisini benimsemiştir. Almanya bu alanda ortaklık kurulan ilk devlettir. Bunun temelinde mevcut askerî teçhizatın büyük ölçüde Alman menşeli olması, Osmanlı döneminden itibaren Almanya ile paylaşılan siyasal kader birlikteliği ve yeniden yapılanma sürecindeki her iki devletin benzer sorunlarla karşı karşıya bulunması yatmaktadır. Ancak Almanya’nın imzaladığı Versay Antlaşması’na göre denizaltı üretimi yasaklanmıştır. Almanlar bu durumu Hollanda’da sivil deniz araçları üretiliyor gibi görünen paravan bir şirket aracılığıyla denizaltı üreterek aşmaya çalışmıştır.³ Serbest olarak pazarlanan bu denizaltıların ilk alıcıları denizaltı filosu bulunmayan Türkiye Cumhuriyeti olmuştur.⁴ Maddi zorluklara rağmen her fırsatta yeni denizaltılar eklenerek donanma güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi Denizaltı Politikaları

Erken Cumhuriyet döneminde oluşturulmak istenen denizaltı filosunun çekirdeğini, Hollanda’da faaliyet gösteren Alman bağlantılı bir şirketten satın alınan denizaltılar oluşturmuştur. Milli Mücadele’ye atfen *I. İnönü* ve *II. İnönü* adı verilen bu denizaltılar, 9 Haziran 1928 tarihinde Dolmabahçe Sarayı önünde düzenlenen törenle resmen donanmaya

² Filotilla, ince donanma manasında olup, halihazırda torpido ve muhriplerden kurulu filodur. Süleyman Nutki, *Kamus-i Bahri Deniz Sözlüğü*, çev. Mustafa Pultar, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 96.

³ Evren Mercan, *Modern Harp Gemileri*, İstanbul, 2022, s. 200.

⁴ T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (DABCA), Kararlar Daire Başkanlığı 1928- (KDB), 46-41-17/1, 11 Haziran 1934.

katılmıştır.⁵ 6 Kasım 1931 tarihinde ise İtalya'dan alınan iki denizaltı daha donanma envanterine dâhil edilmiştir.

Her ne kadar bu dönemde dünyanın farklı ülkelerinde çeşitli sınıflarda denizaltılar inşa edilmiş olsa da, esas itibarıyla iki temel tip öne çıkmaktaydı: Savunma ve taarruz maksatlı kullanılan hücum tipi denizaltılar ile stratejik bölgelerin mayınlanmasına yönelik olarak tasarlanan mayın denizaltıları. Türkiye'nin mevcut iki hücum denizaltısına ek olarak satın aldığı hücum tipi denizaltıya *Sakarya*, mayın döşeme kabiliyetine sahip denizaltıya ise *Dumlupınar* adı verilmiştir.⁶

1936 yılında Almanya'nın İspanya için ürettiği E-1 sınıfı bir denizaltı, İspanya'da yaşanan iç savaş sebebiyle İspanyol donanması tarafından teslim alınamamış ve yeniden satışa çıkarılmıştır. Türkiye bu denizaltıyı satın alarak *Gür* adıyla donanma envanterine katmıştır.⁷ Sahip olduğu gelişmiş sistemleri sayesinde Gür, döneminin en modern denizaltılarından biri olarak kabul edilmiştir. Nitekim bu tarihten itibaren Türk donanmasında "Gür" adı bir sınıfı ifade eder hale gelmiş ve en gelişmiş denizaltılar bu sınıf içinde değerlendirilmiştir.

1928-1936 arasındaki sekiz yıllık süreçte denizaltılar aynı zamanda geleceğin büyük amirallerinin yetişmesine katkı sağlayan bir eğitim ortamı işlevi de görmüştür. Nitekim 1955-1957 yılları arasında Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı görevini yürüten Sadık Altıncan da I. İnönü denizaltısında görev yapmıştır.⁸ Bu dönemde denizaltılar yalnızca donanmanın teknik altyapısının oluşturulmasında değil, aynı zamanda personelin eğitilmesinde de önemli katkılar sağlamıştır.

Cumhuriyetin denizaltılara olan ilgisi sadece Türk Deniz Kuvvetleri bünyesinde değildir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk bu konunun üzerine eğilmiş, donanmanın çağdaşlaştırılması ve iyi bir kadro yetiştirilmesi konusunda çalışmalar yapılmasını istemiştir.⁹ Bu dönemde denizaltıların Boğazların güvenliği için önemli bir caydırıcı unsur olarak görülmesi önemlidir. Yeni denizaltıların adını da kendisi belirlemiştir.

⁵ "Tahtelbahirlerimiz", *Resimli Gazete*, 16 Haziran 1928.

⁶ "İki Denizaltı Gemimiz", *Vakit Gazetesi*, 7 Kasım 1931,

⁷ İ. Bülent Işın, *Cumhuriyet Bahriyesi 1923'ten 2003'e*, İstanbul, 2006, s.38.

⁸ Raşit Metel, *Türk Denizaltıcılık Tarihi*, İstanbul, 1960, s.37.

⁹ Afif Büyüktuğrul, *Büyük Atamız ve Türk Denizciliği*, İstanbul, 2006, s.28.

1936 yılında sipariş verilen denizaltıların isimlerinin, *Saldıray*, *Batıray*, *Atılay* ve *Yıldıray* olmasını istemiştir.¹⁰ Bu denizaltılar ile Türk Deniz Kuvvetlerinin ikinci denizaltı sınıfı olan 'Ay Sınıfı' ortaya çıkmıştır.

Batıray gemisi ise hiçbir zaman fiziksel olarak bu sınıfa dâhil olamamıştır. Bunun sebebi 1 Eylül 1939 yılında Nazi Almanyası'nın Polonya'ya saldırarak yeni bir dünya savaşını başlatmasıdır. Nazi Almanyası, Batıray'ı kendi donanmasına katarak teslim etmemiş ve savaşta kullanmıştır. Savaşın kaybedilmesi ile düşmana teslim edilmemek için 3 Mayıs 1945'te mürettebatı tarafından batırılmıştır. Atılay ise 1942 yılında İstanbul Boğazı'nda I. Dünya Savaşı'ndan kalma bir mayına çarparak batmış ve Türk denizcilik tarihinde batan ilk denizaltı gemisi olarak tarihe geçmiştir.¹¹

Bu kayıplar ve savaşın yarattığı belirsizliklere rağmen Türkiye, denizaltı filosunu güçlendirme politikasını sürdürmüştür. Bu doğrultuda Türkiye, 1939 yılında İngiltere'de bulunan Vickers firmasına dört yeni denizaltı siparişi vermiştir. Böylece filoda yeni bir sınıf olan "Reis Sınıfı" ortaya çıkmıştır. Savaşın hararetli günlerinde gerçekleşen bu alımlar denizaltı filosunun vurucu gücünü artırmış, Türkiye'nin savunma kapasitesine de olumlu katkılarda bulunmuştur. *Oruçreis* ve *Muratreis* olarak isimlendirilen gemiler donanmaya 1942 yılında katılırlar da *Burakreis* gemisi, İngilizler tarafından teslim edilmeyerek Kraliyet donanmasında görev yapmış ve savaşın sonunda teslim edilmiştir. *Uluçalireis* gemisi de teslim edilmemiş ve savaşta çeşitli görevler yapmıştır. 1943 yılında bir Alman denizaltısı tarafından batırılmış ve hiçbir zaman Türk donanmasına teslim edilememiştir.¹² 1923-1945 arası dönemde alınan denizaltılar teknik altyapının oluşmasını sağlamış, yeni nesil denizaltıcıları yetiştirmek için bir okul gibi kullanılmıştır. Dış politika tercihlerine bağlı olarak da farklı ülkelerden sipariş edilmişlerdir. Envanterin çok çeşitliliği bu konuda personelin niteliğini artırmış olsa da yedek parça ve lojistik zorlukları doğurduğu da unutulmamalıdır.

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-ABD Yakınlaşması

¹⁰ DABCA, Muamelat Genel Müdürlüğü (MGM), 62/418/5-2, 19 Ocak 1938.

¹¹ Özgür Türkoğlu, "1942 Atılay Denizaltı Faciası", Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi, Sayı 1, (Mayıs 2021), c. 2, s. 97, 101.

¹² Metel, a.g.e., s.75-80.

Nazi Almanyası'nın yenilgisi ile ABD ve Sovyetler Birliği merkezli iki kutuplu bir düzen ortaya çıkmış ve Türkiye kendisine ABD'nin olduğu tarafı seçmiştir. Sovyetlerin izlediği saldırgan politikaların bu konuda önemli bir etkisi bulunmaktadır. Sovyetler Türkiye ile olan saldırmazlık anlaşmasını feshetmiş ve savaş sonunda mevcut 200 tümenlik askeri gücünü terhis etmemiştir.¹³ Boğazlardan üs, Doğu Anadolu'dan toprak istenmesi karşısında olası bir işgale karşı askeri anlamda kendisini güçlendirmeye çalışan Türkiye, ABD ile doğal bir yakınlaşma içerisine girmiştir.¹⁴ Bu yakınlaşmanın bir sonucu olarak 23 Şubat 1945'te Türk-Amerikan Askeri Yardım Antlaşması imzalanmıştır.¹⁵

Sovyetlerin saldırgan politikalarından ABD'de diplomatları da endişelenmektedir. ABD Dışişleri dokümanları incelendiğinde bu konuya ait birçok belge bulunmaktadır. Bu konuya örnekler vermek gerekirse ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Laurence Steinhardt'ın 26 Mart 1945'te dışişlerine gönderdiği telgrafta Sovyetlerin boğazlar politikası analiz edilmiş ve basın ve yayın yoluyla baskıya başlayacağı ifade edilmiştir. Türkiye'nin uygulanacak baskıya teslim olması durumunda ise Sovyetlerin önemli kazanımlar elde edebileceği vurgulanmıştır. Bu kazanımların ise; Boğazları Sovyet filolarına açık tutmak ve Karadeniz dışı güçlere kapalı kalmasını sağlamak, Sovyetlere yönelik güneyden bir taarruzda Türk Boğazlarını ilk karşılama hattı yapmak, Türkiye'yi yanına çekmek, İngiltere'nin Balkanlar ve Ortadoğu'da nüfuzunu azaltarak Sovyet etkisini artırmak olacağı belirtilmiştir. Mesajın devamında Türklerin direnmeyi seçeceği ve bu doğrultuda ABD ve İngiltere'ye yaklaştıkları belirtilmiştir.¹⁶ 31 Mart'ta gönderdiği bir başka telgrafta ise Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile gerçekleştirdiği görüşmeden bahsetmektedir. Bu görüşmeye göre Saka Türk hükümetinin Sovyetlerin, Sovyetler Birliği-Türkiye Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı

¹³ Erhan Çıfci, *Prusya'dan NATO'ya Türk Ordusunda Batı Etkisi (1880-1960)*, İstanbul, 2022, s.413.

¹⁴ Emre Ozan, "Türk-Amerikan Yardım Antlaşması (23 Şubat 1945), Atatürk Ansiklopedisi, [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1259/T%C3%BCrk-Amerikan-Askeri-Yard%C4%B1m-Antla%C5%9Fmas%C4%B1-\(23-%C5%9Eubat-1945\)-](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1259/T%C3%BCrk-Amerikan-Askeri-Yard%C4%B1m-Antla%C5%9Fmas%C4%B1-(23-%C5%9Eubat-1945)-), (erişim tarihi: 24.02.2025).

¹⁵ Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), ABD, 23599/102769/12, 11 Mart 1941.

¹⁶ William Slany vd. (ed.), *Foreign Relations of the United States: 1946 Volume VI Eastern Europe The Soviet Union*, (Washington: United States Government Printing Office, 2018), s. 2625-2628.

feshedeceğini beklediğini ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde bir değişiklik yapılacaksa bunun uluslararası bir çerçevede konuşulması gerektiğini belirtmiştir. Türkiye'nin olası toprak isteklerine karşı saldırgan bir tavırda ise silahlı kuvvetlerini kullanacağını ifade etmiştir.¹⁷ ABD'nin Moskova'da bulunan maslahatgüzarı George Kennan'ın dışişlerine 15 Ocak 1946'da gönderdiği telgrafta ise Sovyet-Bulgar yakınlaşması analiz edilirken bu meselede Sovyetlerin Türkiye'yi izole etmek, siyasi ve stratejik olarak pozisyonunu zayıflatmak nihayetinde boğazlarda üstünlük elde etmek suretiyle Sovyet deniz güçlerinin Akdeniz'e taşınmasını hedeflediği belirtilmiştir.¹⁸ Bahsedilen konular ve ABD ile yapılan askeri yardım antlaşması, Türkiye'nin bu dönemde giderek Sovyetlerden uzaklaşma ve ABD ile yakınlaşmaya başladığının somut örnekleridir.

Türk Denizaltı Filosu da bu antlaşmadan yararlanmış ve envantere ABD yapımı denizaltıların girişi böylece başlamıştır. Donanma Dergisi'nin 383. sayısında ABD'nin Türkiye'ye dört adet denizaltı vereceği ve bunlardan ikisinin USS *Boarfish* ve USS *Brill* olduğundan bahsedilmiş¹⁹, 8-12 Mayıs tarihleri arası İzmir Limanı'na geleceği bildirilen ve tören yapılan dört denizaltı gemisi donanmaya katılmıştır. Aynı zamanda USS *Coocal* isimli kurtarma gemisi de İzmir'e gelerek Türk personele 3 ay boyunca eğitim vermiştir.²⁰ Eğitimi dışında da olası bir kaza anında Türk donanmasında görev alabilmesi kararlaştırılmıştır.²¹ 23 Mayıs'ta yapılan törenle sırasıyla USS *Brill* TCG *I. İnönü*, USS *Blueback* TCG *II. İnönü*, USS *Boarfish* TCG *Sakarya*, USS *Chub* ise TCG *Gür* adıyla filoya katılmıştır. Bu olaydan iki yıl sonra iki denizaltı, USS *Bumper* TCG *Çanakkale*, USS *Blower* ise TCG *Dumlupınar* olarak yeniden adlandırılıp envantere dahil olmuşlardır.²² İki yıl içerisinde toplamda altı denizaltı teslim alınmıştır. ABD denizaltılar ve gönderdiği diğer askeri yardımların Türkiye'nin savunmasında ve kalkınmasında önemli olduğuna inanmaktadır. ABD

¹⁷ Herbert A. Fine vd.(ed.), *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers: 1945 Volume VIII The Near East and Africa*, (Washington: United States Government Printing Office, 2018), s. 2632-2634.

¹⁸ Slany, a.g.e., s. 107-109.

¹⁹ "Deniz Haberleri", *Donanma Dergisi*, 60/383, (1948), s.75.

²⁰ TDA, ABD, 23790/103955/9, 4 Mayıs 1948.

²¹ DABCA, KDB, 116-47-11, 10 Temmuz 1948.

²² Ömer Kalaycıoğlu, *Denizaltı ve Filomuz*, Ankara, 1990, s. 99-100.

Dışışleri'nde yer alan Yunan, Türk ve İran Dairesi Sorumlusu George Allen Jernegan'ın yine dışışlerinde bir birim olan Güney Asya İşleri Bölümü Yardımcısı William Thurston'a gönderdiği muhtıradaki Türkiye'ye yapılan yardımların politik amaçları üzerine analizini yapmıştır. Bu analize göre yardımların üç önemli amacı bulunmaktaydı. Bunlar; ABD tarafından Türkiye'nin desteklendiğine dair somut güvenceler vermek ve yalnızlık hissini gidermek, Türk ordusunun savaş kabiliyetini artırmak ve ateş gücünü artırarak daha az askerle savunma yapılabilmesini sağlamak ve insan gücünü Türk ekonomisini güçlendirmede kullanabilmek için serbest bırakmak olarak belirtilmiştir.²³ ABD görüşüne göre Türkiye'nin savunma gücünü geliştirmesi için yalnızca ekipman artışına değil ekonomisinin de güçlü olmasına ihtiyacı vardı. Türkiye güçlü bir ekonomiye sahip olursa gönderilecek askeri yardımların büyüklüğü artabilir ve bakım maliyetleri ve altyapı gibi önemli sorunlar aşılabildi. Türkiye ve ABD arasındaki yakınlaşma 1945 sonrası dönemde artarak devam etmiş ve stratejik müttefiklik seviyesine yükselmiştir. 17 Şubat 1952' de TBMM onayı ile Türkiye resmen NATO üyesi olmuştur.²⁴

Soğuk Savaş Gölgesinde Türk Denizaltıcılığı: 1952-1960 Döneminde Envanterde Değişimler ve Önemli Gelişmeler

Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO'ya katılması özellikle siyasi ve askeri anlamda büyük gelişmelerin önünü açmıştır. Askeri bir ittifakın parçası olmanın getirdiği sorumluluklar ittifakın içerisinde Türk donanmasının üstleneceği rol denizaltıların da durumunu belirlemiştir. Türk Donanmasının NATO içerisinde üstlendiği görevi anlamak denizaltı envanterindeki gelişimi teknik, politik ve stratejik olarak doğru anlamak için önemlidir. Bu görevi anlamak için ise Sovyetler Birliğinin yarattığı tehlikeyi Türkiye'nin denizaltılar konusunda NATO'dan beklentilerini, NATO özelinde ittifakın lideri konumunda bulunan ABD'nin Türkiye'nin rolüne bakışını ve en sonunda teslim edilen denizaltıları incelemek gerekir. Bu dört kademeli incelemeye ilk kademe olan Sovyet tehlikesinden başlamak gerekmektedir.

²³ Herbert A. Fine vd. (ed.), *Foreign Relations of the United States: 1949 Volume VI Near East South Asia and Africa*, (Washington: United States Government Printing Office, 2018), s. 24-32.

²⁴ Işın, a.g.e., s. 60.

Sovyet donanmasında bulunan denizaltılara dair sayısal veriler tartışmalı olsa da hava, kara ve deniz gücünün büyüklüğü bu dönemde NATO ülkelerini büyük endişelere sürüklemiştir. Olası bir savaşta Sovyet ordusunun Batı Avrupa'nın tamamını istila ederek Fransa kıyılarına ulaşabilecek güçte olduğu tahmin edilmiştir. Batı Avrupa coğrafyasının savunmaya elverişli olmayışı ve ellerinde az miktarda bulunan kara kuvvetinin, böylesine bir istilayı daha da kolaylaştıracağı düşünülmüştür. Ancak denizlerde bu durum farklıdır. NATO bu alanda büyük coğrafi avantajlara sahip olmakta ve Sovyetlerin etrafını bir ağ gibi ören üslere sahiptir. Bu durum Sovyetlerin denizden ablukaya alınmasını kolaylaştırmaktadır. Sovyetlerin bu stratejiye cevabı ise daha fazla denizaltı üretmek ve NATO deniz gücünü kırmaya çalışmak olacağı öngörülmüştür. Sovyetlerin Karadeniz'de 313 parça gemiden oluşan bir filoya sahip olduğu ve bu filoda 55 parça denizaltı olduğu bilinmekle beraber gizlenmiş halde daha fazla geminin olduğu düşünülmektedir. Ülkenin farklı liman ve üslerinde toplamda 350 adet denizaltıya sahip oldukları hesaplanmıştır.²⁵

Bu konuda yazılan başka bir makalede Sovyet donanmasının dünya genelinde en büyük dördüncü donanmaya sahip olduğundan ve envanterinde 250 adet denizaltıya sahip olduğundan bahsedilmiştir.²⁶ Bu büyük gücün savunma amacıyla oluşturulmadığına dair Gv. Kd. Yzb. Muzaffer Tayfun'un Donanma Dergisi'nin 402. sayısında belirttiği bu ifade Türk donanmasının bu konuya bakış açısını net bir şekilde göstermektedir:

“Elde edilmek için mücadelesi yapılan hür dünyanın, bugünkü birleşmiş kuvvetleri karşısında Rus stratejistleri, bu gemileri sadece kale duvarlarının arkasında saklamak üzere yapıyorlarsa, süratli yeni muharebe gemileri, kruvazörler ve 1000 denizaltı gemisi inşa etmeleri için çok az sebep olsa gerektir.”²⁷

²⁵ Şemsi Tarın, “Gelecek Bir Harbde Atlantik Pakı Devletleri ve Sovyet Rusya Deniz Stratejileri ne olabilir?”, *Donanma Dergisi*, 63/396 (1951), s. 30,32-35.

²⁶ “Rus Deniz Kuvvetleri (Dünkü, Bugünkü, Gelecekteki)”, Çev. İzzet Salun, *Donanma Dergisi*, 60/384 (1948), s. 6-8.

²⁷ Muzaffer Tayfun, “Sovyet Deniz Kuvvetlerinin Arz Ettiği Tehlike”, *Donanma Dergisi*, 65/402, (1953), s. 76.

Sovyetlerin bu büyük deniz gücünü oluşturup dünyaya yayılabileceği önemli noktalardan birisi de Karadeniz'dir. Bu noktada Romanya ve Bulgaristan'ın Sovyet kontrolünde olduğu da hesap edilirse, Sovyetlerin Akdeniz ve okyanuslara geçişinin önünde karşısında duran tek engel, küçük donanmasıyla NATO şemsiyesinin altında duran ve Boğazlar bölgesini kontrolü altında tutan Türkiye'dir.²⁸ Bu durum, Türkiye'nin stratejik önemini artırmış ve donanmanın güçlendirilmesi gerektiği yönündeki görüşleri de beraberinde getirmiştir. Nitekim bazı Türk deniz subayları bu stratejik konumun Türkiye için önemli bir fırsat yarattığını düşünmekteydi. Mk. Kd. Yzb. Sedat Çiner 1952'de Donanma Dergisi'nde yayınlanan makalesinde Amerikan yardımı hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“17- Böyle bir donanmayı nasıl ve nereden temin edebiliriz, nasıl idame ederiz ve Sovyetler ile bir deniz silahları yarışına girebilir miyiz?

*a) Bize lazım olan deniz kuvvetinin 4-5 misli bir Amerikan deniz kuvveti ihtiyata ayrılmış ve konserve edilmiş olarak Amerikan limanlarında yatıyor. Biz hazır ve bedava alacağız, Ruslar inşa edeceği için yarış daima lehimize neticelenecektir. Bunun Amerika için de masrafı yoktur.”*²⁹

Türk donanmasının NATO bünyesindeki konumunu değerlendirebilmek için örnek olarak Batı Almanya- Türkiye arasındaki benzerlik verilebilir. Bu iki ülke özellikle Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı izlenen deniz politikalarında benzer stratejik yaklaşımlar sergilemişlerdir. NATO içerisinde bu donanmalara düşen rollere de dönemin Avrupa Müttefik Deniz Kuvvetleri Komutanı olan Amiral Arthur Padder tarafından bir konuşmasında değinilmiştir. Bu konuşmaya göre Batı Almanya'nın rolünün, Baltık Denizi'nde toplanmış Sovyet denizaltı gücünde karşı geçiş bölgesini Sovyetlere kapatarak savunma yapmak olduğunu belirtmiştir. Türk donanmasından Batı Almanya'nın Baltık'ta icra edeceği misyonun aynısını Karadeniz'de

²⁸ P.W. Rairden. Jr., “Sovyet Deniz Kuvveti”, çev. Burhaneddin Çandarlı, *Donanma Dergisi*, 62/392, (1950), s. 46-47.

²⁹ Sedat Çiner, “Denizci Gözü ile Yakın Tarihimizde Retuşlar: Bugün, Türkiye, Amerikan Yardımı ve Sovyet Rusya”, *Donanma Dergisi*, 64/401, (1952), s. 93.

yapması bekleniyordu. Sovyet denizaltıları ve donanmasına karşı güney cephesini Karadeniz ve Boğazları korumak ve Sovyetlerin Akdeniz'e ulaşmasını engellemesi isteniyordu. ABD'nin bölgede bulunan 6. Filo'sunun Türk donanması tarafından desteklenmesi istenmiştir.³⁰

NATO bir ittifak olduğundan her ülkenin donanmasının ayrı görevi bulunmaktadır. Türk donanmasının bölgede 6. Filo'yu desteklediği gibi örneğin Yunan donanması da kendi kıyılarını korumakla, İtalyan donanması da Akdeniz içerisinde refakat misyonları ile görevlendirilmiştir. NATO içerisinde bölgesel güç niteliğindeki bu donanmalar kendi içlerinde bağımsız olmakla beraber eğitim konusunda ortak düzenlenen tatbikatlarla gelişmektedir. Bu donanmalar kendi bölgesel görevleri dışında NATO donanmalarının yardımcıları olmaktadır. NATO içerisinde gerçekleşen bilgi ve teknoloji transferi ile bu küçük donanmalar yüksek maliyetlerden korunmaktadır.³¹

1952-1960 arası dönemde envantere üç adet denizaltı katılmıştır. Türk Deniz Kuvvetleri'nde "Gür" adıyla sınıflandırılan bu denizaltılardan; 1954 yılında USS (United States Ship/ Amerika Birleşik Devletleri Gemisi) *Guitarro* TCG (Türkiye Cumhuriyeti Gemisi) *Preveze*, USS *Hammerhead* TCG *Cerbe* adıyla Türk donanmasına dahil edilmiştir. 1958 yılında aktif görevde iken devredilen ABD denizaltısı USS *Bergall*, TCG *Turgutreis* adıyla Türk donanmasına devredilmiştir. Bu denizaltıların ortak özelliği II. Dünya Savaşı sırasında görev almış olmalarıdır.³² Tasarım olarak klasik torpido atımı ile silahlandırılmış filo tipi denizaltılardır. ABD tarafından savaş döneminde tasarlanmış ve yine İkinci Dünya Savaşı esnasında üretilen bu denizaltılar "Balao" sınıfı olarak da bilinmektedir. Türk donanmasına 1948'den itibaren katılan; TCG *I. İnönü*, TCG *II. İnönü*, TCG *Sakarya* ve TCG *Gür* denizaltıları, 1950'de katılan TCG *Çanakkale* ve TCG *Dumlupınar* denizaltıları, 1952-1960 arası dahil olan TCG *Preveze*, TCG *Cerbe* ve son olarak TCG *Turgutreis* denizaltılarının tamamı bu sınıfa mensup denizaltılardır. Su üstünde 1829, sualtında 2424 ton ağırlığa

³⁰ Şemsi Bargut, "Alman Deniz Kuvvetlerinin Stratejik Durumu ve Ehemmiyeti", *Donanma Dergisi*, 70/423, (1958), s.26-27, 30-31.

³¹ Friedrich Ruge, "Küçük Donanmaların Hala Manası Var Mı" çev. Cemil Monus, *Donanma Dergisi*, 72/430-431, (1960), s. 61,63.

³² Necdet Çelik, "II. Dünya Harbi'nden Sonra Denizaltılarımız ve TCG Uluçalireis (S338), 587 Sayılı Deniz Kuvvetleri Dergisi Eki, (2003), s. 2.

sahip olan bu araçlar 12 cm'lik 2 adet topa ve 6 başta 4 kıçta olmak üzere 10 torpido atış kovanına sahiptirler. Klasik dizel-elektrik motoru ile çalışmaktadırlar. Bu araçların ortak özelliklerinden biri de inşa tarihleridir. Eski teknoloji sayılmalarına rağmen NATO misyonu için yeterli görülmektedirler. 1943 yılında ABD'de inşa edilmişlerdir. Bu denizaltılardan önce Türk donanmasının en modern denizaltıları 1939 üretimi olup Türk Deniz Kuvvetleri'nde "Reis", İngiliz Kraliyet Donanması'nda "Patrol" adıyla sınıflandırılan denizaltılardır. Oruçreis, Muratreis ve Burakreis adlarıyla bilinen bu denizaltılar su üstünde 687 ton, su altında 861 ton ağırlığa sahip olup başta 4, kıçta 1 torpido atış kovanına sahiptirler. 1 adet de 10 cm'lik top taşımaktadırlar.³³ Teknik düzlemde bakıldığında büyük bir silah kapasitesi, hız ve tonaj farkı bulunmaktadır. Bu dönemde envantere katılan ABD denizaltıları 10 yaşında olsalar da taşıdığı sistemler itibarıyla ve NATO içerisindeki Türk donanması misyonu olarak görev yaptığı 1952- 1960 arası dönemde ihtiyacı karşılayan denizaltılar olmuşlardır. Özellikle gelişmiş sonarları sayesinde hareketli birer dinleme istasyonu görevi görmüşlerdir.³⁴ Temel görevi ASW³⁵ (Anti-Submarine Warfare) olan filo tipi denizaltılardır.³⁶ Düşman denizaltıyı tespit etmek, mücadeleye girmek, engellemek ve batırmak için teçhiz edilmişlerdir. Türkçe literatürde Denizaltı Savunma Harbi (DSH) olarak geçmektedir.

Denizaltıların teknik ihtiyaçlarına uygun yeni tesisler oluşturulması da Türkiye'nin NATO üyeliği sonrası dönemde gerçekleşen gelişmelerdendir. Türkiye'nin 3. tamir ve ikmal üssü olan İskenderun Tesisi, Türk donanması ve NATO güçleri için önemli bir liman, eğitim ve tamir üssü olması amacıyla kurulmuştur. Denizaltı filotillasının da

³³ Cem Gürdeniz- Erdoğan Yüceliş, *Cumhuriyet Donanması 1923-2000*, (İstanbul: Seyir Hidrografi ve Oşinografi Daire Başkanlığı, 2000), s. 45-46.

³⁴ Tamer Yetkin, "Hücum Denizaltıları", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, 75/464, (1969), s. 46.

³⁵ Hava ve deniz kuvvetlerinin denizaltıların tespiti ve imhasına yönelik faaliyetlerini içeren savaş yöntemlerini kullanmakta kullanılan bir kısaltmadır. (David Baker, *Anti-Submarines Warfare*, Rorurke Pub Group, 1989, s. 46).

³⁶ Suphi Aksoydan, "Denizaltı Gemisinin Büyüyen Rolü", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, 77/474, (1971), s. 49.

ihtiyaçlarına uygun olarak elektrik ve makine fabrikalarının bulunduğu tesis ufak gemilerin de tamirini edebilecek şekilde tasarlanmıştır.³⁷

Bu dönemde envanterde yaşanan önemli bir gelişme ise NATO üyeliği ile talimnamelerde yaşanan değişimdir. 1952'ye kadar kendi talimnamelerini kullanan Türk donanması 1952 sonrası dönemde NATO talimnamelerine uygun teşkilatlandırılmıştır. Bir başka önemli değişim de gemilerin borda numaralarında olmuştur. NATO'nun belirlediği numaralar kullanılmıştır.³⁸

Bu kurumsal ve teknik dönüşüm sürecinde Türk donanması önemli kazanımlar elde etmiş olsa da aynı dönemde denizaltıcılığı derinden etkileyen bazı talihsiz olaylar da yaşanmıştır. TCG *Dumlupınar*, Çanakkale Boğazi açıklarında NATO'nun "Blue Sea" isimli tatbikatından dönerken bir İsveç şilebi ile çarpışarak batmaya başlamıştır.³⁹ 1953 yılında yaşanan bu olaydan önce de bölgede iki farklı tarihte Türk denizaltıcılığını etkileyen önemli kazalar olmuştur. Bunlardan ilk, belki de en ağır olanı 23 Haziran 1941'de İngiltere'de hazırlanan denizaltıları teslim almaya giden 4 denizaltı kadrosunun Refah isimli şilep ile yolculuğu esnasında kimliği belirsiz bir denizaltıdan atılan torpido ile vurulmasıdır. Türk denizaltıcılığının gelecekteki önemli isimleri olabilecek Zeki Işın, Burhanettin Aktolga ve birçok personelin kaybının üstünden bir yıl geçtikten sonra ise adını Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün koyduğu Atılay denizaltısı bölgede Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma bir mayına çarparak batmış ve tüm mürettebat şehit olmuştur.⁴⁰

Bu elim hadise sonrasında bölgede Türk donanma mürettebatına yardımcı olmak üzere ABD 6. Filo personelinden ekipler görevlendirilmiştir.⁴¹ Batan denizaltısının teknik anlamda tek umudu ise

³⁷ "İskenderun'da Amerika Birleşik Devletleri Tarafından İnşa Edilen Tesislerin Türk Deniz Kuvvetleri'ne Teslim Merasimi", Der. Deniz Neşriyat Şube Müdürlüğü, 406 Sayılı *Donanma Dergisi Eki*, (1954), s. 1.

³⁸ Yüksel Öcal, *Kürek ve Yelken Döneminden Günümüze Türk Bahriyesi*, İstanbul, 2008, s. 378.

³⁹ Cezmi Çoban, "Yazılı ve Sözlü Kaynakların Anlatımı ile Turgutreisli Bir Deniz Şehidi: Emin Süzen (1931-1953)", *Kesit Akademi Dergisi*, 1/2 (2015), s. 91.

⁴⁰ Enis Şahin, "Çanakkale'de Dumlupınar Olayı (1953)", *Çanakkale Savaşları Tarihi*, ed. Mustafa Demir, c. 7, Değişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 3238-3239.

⁴¹ Saffet Çorbacioğlu, "Dumlupınar Şehitlerini Anma", *Donanma Dergisi*, 68/413, (Nisan 1956), s. 117.

“Kurtaran” isimli gemidir. ABD donanmasında bulunan “Blue Bird” isimli denizaltı kurtarma gemisi 1950 yılında yardım programı kapsamında Türk Deniz Kuvvetleri’ne teslim edilmiştir. Gemide görev alacak olan Türk personel ABD’de iki buçuk aylık bir eğitim görmüş haziran ayında başlayan eğitimin ağustos ayında tamamlanmasıyla gemi teslim alınmıştır. 18 günlük bir yolculuğun ardından Kurtaran adıyla Türk donanmasına katılmıştır. Böylece Türk donanması ilk defa bir denizaltı kurtarma gemisine sahip olmuştur. Tümamiral Ziya Rıdvan Koral’ın emri ile gemi komutanı Gv. Kd. Bnb. Alp Kun tarafından bu tatbikat kaleme alınmıştır. Gerçekleşen tatbikatta ise durum icabı “Çanakkale” isimli batan bir denizaltıdan mürettebatlar kurtarılmıştır. Kurtarma çanı⁴² kullanılarak yapılan bu hareket sonucunda suyun altından denizaltı personeli kurtarmak ABD donanmasından sonra ilk defa Türk Deniz Kuvvetleri tarafından başarılmıştır.⁴³ Ekipmanıyla ve eğitimiyle yeni olan bu geminin varlığına ve 6. Filo desteğine rağmen denizaltı ve mürettebatından 81 denizci kurtarılamamıştır. Balao sınıfı olup 1943 yılında üretilen TCG *Dumlupınar*’ın bir denizaltı için genç sayılabilecek bir yaşta batması ve nitelikli mürettebatı Türk denizaltıcılığı için büyük bir kayıptır.

Dumlupınar kazasının ardından batığa ulaşmak ve su altı dalış eğitimi geliştirmek amacıyla sonraki yıllarda çeşitli dalış faaliyetleri de gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Kurtaran gemisi, üç yardımcı gemi ve Gölcük’te eğitimi tamamlamış dalgıçların katılımıyla 27 Eylül 1958 tarihinde yeni bir dalış organize edilmiştir. Kazadan beş yıl sonra gerçekleşen bu dalışta dahi görülen temel eksiklikler olmuştur. Dalgıçların su üstündeki personele batığı gösterebilmesi için gerekli olan su altı televizyonu bulunmamaktadır. Donanmanın elinde su altı fotoğraf makinesi de bulunmamaktadır. Bu sebeple Dumlupınar batığının ilk fotoğrafı İstanbul’da bir gazeteden alınan su altı fotoğraf makinesi ile çekilmiştir.⁴⁴ Dumlupınar kazası, teknik ekipmanın eksiksiz olması gerekliliğini bir kez daha ortaya koymuştur. Denizaltı arama ve kurtarma

⁴² Kurtaran gemisinde bulunan kurtaran çanı hakkında bkz. Metel, *Türk Denizaltıcılık Tarihi*, s.347.

⁴³ Alp Kun, “Amerika Suları Dışında ve Türkiye’de Çanla Yapılan İlk Denizaltı Kurtarma Eğitimi”, *Donanma Dergisi*, 64/398, (1952), s. 21-24.

⁴⁴ Osman Öndeş, “Dumlupınar’a Dönüş”, *Donanma Dergisi*, 71/427, (1959), s. 58,62,65,67.

faaliyetleri esnasında modern cihazların kullanımı ve yetkin personelin önemi bugün de geçerliliğini koruyan bir husustur.

Bu durum, dönemin Türk Deniz Kuvvetleri'nin su altı araştırma ve kurtarma faaliyetlerinde teknik imkanların henüz yeterince gelişmediğini göstermektedir. Nitekim söz konusu eksikliklerin giderilmesinde ABD tarafından sağlanan askeri ve teknik yardımlar önemli bir rol oynamıştır. ABD bu dönemde bu dönemde Türkiye'ye başka askeri yardımlar da yapmıştır. 1947-1954 yılları arasında toplam 966 milyon dolarlık savunma yardımında bulunmuştur. Bunun 704 milyon dolarlık tutarını askerî, 262 milyonunu ise teknik ekipman ve ekonomik yardımlar oluşturmaktadır.⁴⁵ Yardımlar Türk ordusunun askeri kapasitesinin gelişmesini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde denizaltıcı eğitimi için tesisler de oluşturulmuştur. Nitekim 12 Haziran 1959'da Gölçük'te Türk Deniz Kuvvetleri'nin kullanımına uygun birtakım tesislerin açılışı gerçekleştirilmiştir. Deniz tesisleri NATO ve ABD denizcilik politikasına uygun olarak oluşturulmuştur. Gölçük'te bulunan fabrikalar; Deniz İkmal Merkezi, Deniz Ordinat Merkezi ve personel için inşa edilmiş diğer binalar bu usullere göre tasarlanmıştır. ABD'den yardım olarak gönderilen 200.000 kalemden oluşan çeşitli malzemeler bu tesislerde kullanılmıştır. Tesiste bulunan Denizaltı Eğitim Merkezi de yine ABD yardımı ile oluşturulmuştur. Bu tesiste Türk donanmasına denizaltı personeli yetiştirmek için verilen eğitim malzemeleri kullanılmıştır.⁴⁶

1960-1973 Arası Dönemde Denizaltı Filosunda Değişim

1960'lı yıllar, Soğuk Savaş'ın askerî rekabetinin yoğunlaştığı ve özellikle denizaltı teknolojilerinin hızla geliştiği bir dönem olmuştur. Sovyetler Birliği'nin denizaltı filosunu stratejik füze sistemleriyle güçlendirmeye başlaması, NATO üyesi ülkelerin deniz savunma politikalarını yeniden gözden geçirmelerine yol açmıştır. Bu çerçevede hazırlanan Amerikan 1. Ulusal İstihbarat Değerlendirmesi, 1 Aralık 1960 tarihinde Sovyetler Birliği'nin ekonomik, politik ve askerî gücünü

⁴⁵ Ronald D. Landa vd. (ed.), *Foreign Relations of the United States: 1955-1957 Volume XXIV Soviet Union Eastern Mediterranean*, (Washington: United States Government Printing Office, 2018), s. 792-799.

⁴⁶ Yavuz Senemoğlu, "Yürüyüş Tempomuz: 12 Haziran 1959 Günü Gölçük'te Yapılan Açılış Merasimi Münasebetiyle", *Donanma Dergisi*, 71/427, (1959), s. 45-47.

incelemiş ve 1960–1965 dönemine ilişkin çeşitli öngörülerde bulunmuştur. Raporda Sovyet askerî gücünün karadan havaya füze sistemlerini artırdığı, kıtalararası balistik füze sistemlerinin inşasına başladığı ve önemli bir füze cephaneliği oluşturmayı hedeflediği belirtilmiştir. Değerlendirmede dikkat çeken bir diğer unsur ise Sovyet deniz gücüne ilişkin yapılan yorumlardır. Buna göre Sovyet denizaltılarının donanmanın ana unsurlarından biri hâline gelebileceği ve stratejik füze taşıyabilen sistemlerle güçlendirileceği öngörülmüştür.⁴⁷

Sovyet deniz gücündeki bu gelişmeler, NATO’nun güney kanadında yer alan Türkiye’nin deniz kuvvetlerinin durumunun da yakından değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Nitekim NATO’nun 1960’ta hazırlanan yıllık değerlendirme raporunda Türk Deniz Kuvvetleri’ne dair çeşitli tespitler bulunmaktadır. Buna göre Türk donanması subay kadrosunu geçmiş yıllara göre artırmış, kendisine modern sistemler teslim edilirse kadrolarını genişletebilmeye müsait görülmüştür. Ancak filonun halihazırda eskimeye başladığı gözlemlenmiştir. Donanmanın iletişim ağı güçlü olsa da altyapıda eksiklikler olduğu belirtilmiştir.⁴⁸ 1960 yılının başında filonun aktif görevde bulunan denizaltıları 1943 yılında üretilmişti.⁴⁹ Denizaltı filosunun ilk denizaltıları İnönü sınıfından başlayarak incelendiğinde ortalama hizmet süresinin 20 yıl olduğu görülmektedir. Buna göre filonun 1960-1970 arası dönemde yenilenmesi gerekliliği görülmektedir.

Bu süreçte Türk Deniz Kuvvetleri filosunu güçlendirmek için yeni denizaltılar edinmeye devam etmiştir. 1960 itibarıyla 1958 yılında ABD’den talep edilen yeni denizaltılar envantere katılmaya başlamıştır.⁵⁰ İlk olarak TCG *Turgutreis* donanmaya dâhil olmuştur. TCG *Preveze* ve TCG *Cerbe* denizaltılarının da sözleşmeleri yenilenmiştir.⁵¹ 1960 yılında talep

⁴⁷ Charles S. Sampson vd. (ed.), *Foreign Relations of the United States: 1961-1963 Volume V Soviet Union*, (Washington: United States Government Printing Office, 2018), s. 88-95.

⁴⁸ NATO Archives, NATO Council, *Report on the 1960 Annual Review: Chapter on Turkey*. C-M(60)103 Part II, 29 November 1960, (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2025). <https://archives.nato.int/report-on-the-1960-annual-review-chapter-on-turkey>.

⁴⁹ Gürdeniz-Yüceliş, a.g.e., s. 44

⁵⁰ DABCA, KDB, 150/55/16, 26 Ekim 1958.

⁵¹ DABCA, KDB, 153/55/2, 2 Ekim 1959.

edilen iki denizaltıdan USS Mapiro TCG Pirireis, USS Mero ise TCG Hızırreis adıyla Türk donanmasına dâhil edilmiştir. Bu tarihten itibaren yaklaşık on yıl boyunca envantere yeni bir denizaltı katılmamıştır. Bu durumun nedenine ilişkin Türk arşiv belgelerinde açık bir resmî gerekçe yer almamaktadır. Ancak aynı dönemde Donanma Dergisi ve Deniz Kuvvetleri Dergisi'nde yayımlanan makaleler incelendiğinde bazı eğilimlerin öne çıktığı görülmektedir. Özellikle ABD'de denizaltı tasarımları alanında yaşanan önemli teknolojik gelişmeler yakından takip edilmiş, bu gelişmelerin anlaşılması ve donanma personeline aktarılması amaçlanmıştır. NATO çerçevesinde gerçekleştirilen askerî yardımların büyük ölçüde ABD donanması kaynaklı olması nedeniyle, bu teknolojik gelişmeleri anlamak Türk denizaltı envanterinde 1960–1973 yılları arasında yaşanan değişimi açıklamayı da kolaylaştırmaktadır.

Bu çerçevede ABD'de 1950–1970 yılları arasında gerçekleşen denizaltı teknolojisi gelişmelerine kısaca değinmek gerekir. II. Dünya Savaşı sonrasında denizaltı tasarımları daha gelişmiş sonar sistemleri ve denizaltı savunma harbi (DSH) görevlerine uygun şekilde geliştirilmiş ve Balao sınıfı denizaltılar ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllardan itibaren ise denizaltı teknolojisinde hızlı ilerlemeler yaşanmıştır. Elde edilen tecrübeler doğrultusunda daha gelişmiş silah sistemleriyle donatılmış, damla biçimindeki gövde tasarımı sayesinde daha yüksek hız ve manevra kabiliyeti sağlayan Tang sınıfı denizaltılar geliştirilmiştir. Ancak bu sınıfın üretim maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle sınırlı sayıda inşa edilmesine karar verilmiş, bunun yerine Balao ve Tench gibi mevcut denizaltıların modernize edilmesi tercih edilmiştir.⁵²

Bu politika doğrultusunda "GUPPY" (Greater Underwater Propulsion Power/Daha Büyük Sualtı İtme-Tahrik Gücü) modernizasyon programı ortaya çıkmıştır. Her ne kadar çoğu zaman bir denizaltı sınıfı olarak anılsa da GUPPY aslında uzun süreli bir modernizasyon serisinin adıdır. ABD, Soğuk Savaş döneminde denizaltı teknolojisini geliştirmek amacıyla Uygulamalı Matematik Laboratuvarı, Deniz Araştırmaları Ofisi ve Deniz

⁵² Ömer Kalaycıoğlu, a.g.e., s.100, 103.

Araştırmaları Danışma Komitesi gibi kurumları devreye sokarak GUPPY benzeri araştırma ve geliştirme çalışmalarını sürdürmüştür.⁵³

GUPPY modernizasyon programının temelinde denizaltı bataryalarının kapasitesinin artırılması ve egzoz sistemlerinin geliştirilmesinin yanında şnorkel ve uzun sonar sistemleri de eklenmiştir. Böylece yapılan iyileştirmeler sayesinde denizaltıların hız, menzil ve güç açısından performansları önemli ölçüde artırılmıştır.⁵⁴ Program kapsamındaki önemli bir başka yenilik ise topun ve güverte unsurlarının kaldırılmasıdır. Denizaltılar bu programa göre su damlası şeklinde inşa edilmeye başlanmıştır. Bu değişiklik de denizaltıların hızını artıran önemli bir etken olmuştur.⁵⁵

Polaris Denizaltısı ve Türkiye

GUPPY modernizasyonu dışında yaşanan bir gelişme denizaltıcılık tarihinde devrime yol açmıştır. Bu da 1950’lerde başlayan ana silahı torpido yerine roket olan ve nükleer güç ile çalışan denizaltı yapma projesidir.⁵⁶ Bu projeye zamanla atacağı füzenin adı olan “Polaris” adı verilmiştir. Polaris füzesi 1955’ten beri katı yakıtlı ve gemilerden fırlatılabilecek roket yapma projesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Tasarım itibarıyla 10 metreden kısa (8,54 metre) olan bu roket denizaltılardan da fırlatılmaya müsait bulunmuştur. 1958-1959 yıllarında Polaris roketli denizaltıların üretimine başlanmıştır.⁵⁷ ABD ve Türkiye denizaltı filoları arasındaki teknoloji farkını gösteren ve Donanma Dergisi’nde yer alan başka bir çalışmada ABD’nin 15 yıl içerisinde beş tanesi nükleer güç ile çalışan 22 denizaltı ürettiği, Türkiye’nin ise eski tip denizaltılara sahip olup modernizasyon çalışmaları geçirdiğinden bahsedilmektedir.⁵⁸ ABD denizaltılarının ulaştığı saldırı gücünü

⁵³ Peter C. Luebke, *The U.S Navy and Innovation: Twentieth-Century Case Studies*, Washington, 2024, s. 121-122.

⁵⁴ Suphi Aksoydan, “Denizaltı Gemisine Karşı Denizaltı Gemisi”, *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, (1971), 77/472, s. 39-40.

⁵⁵ “Dünün, Bugünün ve Yarının Denizaltı Gemileri”, çev. Suphi Aksoydan, *Donanma Dergisi*, 65/405, (1953), s. 9.

⁵⁶ “Deniz Haberleri: Atomla İşleyen Denizaltı”, *Donanma Dergisi*, 62/393, (1950), s. 110.

⁵⁷ Charles J. V. Murphy, “Amerikan Deniz Kudreti: Yeni Silahlar ve Yeni Düşünüşler”, çev. Afif Tuğrul, *Donanma Dergisi*, 72/428-429, (1960), s. 5.

⁵⁸ D.D. Lewis, “NATO Denizaltı Savunma Harbi Durumu”, çev. Ekrem Tetik, *Donanma Dergisi*, 72/427, (1959), s. 21-22.

örneklendirmek gerekirse Sovyetler Birliği'ne saldırmak amacıyla mevzilenmiş olan ve her biri bünyesinde 16 adet Polaris füzesi taşıyan 10 adet denizaltının ortak bir saldırısı sonucunda 75.000'den fazla nüfusu olan Sovyet şehirlerinin yüzde seksenini tahrip edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.⁵⁹ 1963 yılında ABD envanterinde nükleer güç ile çalışan 35 denizaltı mevcuttur.⁶⁰

ABD sahip olduğu ileri denizaltı teknolojisini üretmeye devam etmiş ancak Türkiye'ye ile böyle bir gücü doğrudan paylaşmamıştır. Bu durumun temel sebebi böylesine büyük bir gücün dost ve müttefik dahi olsa ABD tarafından kimseyle paylaşılmak istenmemesi olarak düşünülmüştür. Bu mesele iki ülke arası ilişkilerde önemli bir gündem maddesine dönüşmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın ekonomik yapısını yeniden inşa etmeye yönelik Amerikan politikaları çerçevesinde olası bir Sovyet istilasına karşılık Avrupa'da güçlü bir askeri irade koymak için NATO ülkelerini İkinci Dünya Savaşı için depoladığı malzemeleri dağıtarak güçlendirmeye çalışılmıştır. Kısa süreli bir çözüm olsa da zamanla teknolojinin ilerlemesi ve müttefiklerin elindeki silahları daha modern silahlarla yenilemek isteği, ABD ekonomisini zorlamaya başlamıştır. Bunun dışında ABD, müttefiklerine son sistem silahlar vermek istememiştir. Polaris denizaltılarından oluşan filoyu kendisine ayırırken, eski sistem denizaltıları müttefiklerine vermiştir.⁶¹ Ancak Polaris denizaltıları gibi güçlü sistemlerin Türkiye'nin kontrolüne verilmemesinin başka sebepleri vardır.

Bu durumun arka planını anlamak için aynı dönemde Türkiye ile NATO arasında yürütülen füze politikalarına bakmak gerekmektedir. 1957 yılında hükümet başkanları seviyesinde düzenlenen NATO toplantısında Türkiye'ye Jüpiter isimli orta menzilli balistik füzelerin yerleştirilmesi teklif edilmiştir. Bu füzeler sabit rampalardan ateşlenmektedir. 1959 yılında Türkiye'nin onayıyla füzeler yerleştirilmiştir. Sovyetler Birliği'nin yıllar içinde defalarca nota vererek

⁵⁹ Necdet Şenergün, "Gelecek Bir Harbde Sovyet ve Amerikan Denizaltı Gemilerinin Muhtemel Kullanma Şekilleri ve Denizaltı Gemileri ile Mücadele Esasları", *Donanma Dergisi*, 73/434, (1961), s. 22-24.

⁶⁰ Süha Alpaylı, "1973'ün Gemileri", *Donanma Dergisi*, 77/447, (1964), s. 70.

⁶¹ Afif Büyüktuğrul, "Yabancı Devletlerin Deniz Politikaları", *Donanma Dergisi*, 78/449, (1965), s. 19.

izahat talep etmesine ve silahların kaldırılmasını istemesine rağmen, Türk yetkililer kimi zaman bu taleplere cevap vermemiş, kimi zaman ise ulusal güvenlik gerekçesiyle bu talepleri reddetmiştir. Ancak 1963 yılında füzeler Türkiye’den kaldırılmıştır.⁶² Küba Füze Krizi’ne denk gelen bu tarihlerde ABD ile Sovyetler aralarında anlaşarak karşılıklı olarak füze sistemlerini sökmüşlerdir. Türkiye’nin Polaris denizaltılarını gündemine alması da yine bu yıllardadır. Krizden önce NATO bünyesinde oluşturulmuş olan Avrupa Müttelik Kuvvetleri (SACEUR) başkomutanı Lauris Norstad’ın ABD Savunma Bakanı Robert Mc Namara ve ABD Genelkurmay yetkililerine gönderdiği 25 Nisan 1961 tarihli telgrafta, Türkiye’de yer alan ve ağırlıklı olarak ABD personeli tarafından kontrol edilen altı adet Jüpiter füzelerinin eski model olduğunu ancak bu modellerin yanında yeni üretilen Polaris denizaltılarının da eklenebileceğini ve böylece daha etkin bir savunma gücü oluşacağını belirtmiştir. Jüpiter füzelerinin sabit silahlar olup hareket kısıtlılığı sebebiyle savunmasının zayıf olduğunu da ifade etmiştir. Ancak eski de olsalar Jüpiterlerin kalması gerektiğini eklemiştir.⁶³ Füze sistemlerinin eski model kaldığını NATO da kabul etmektedir.⁶⁴ Ancak kriz sırasında füze sistemlerinin sökülmesi düşünüldüğü için Türkiye’nin ikna edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu durum üzerine NATO yetkilileri Türk yetkililerin ikna edilmesi için bölgeye Polaris denizaltıları gönderileceği yönünde telkinlerde bulunmaya karar vermiştir. Türk yetkililerine Polaris denizaltılarının Jüpiter füzelerinden daha etkin bir savunma gücü oluşturacağını ve kaygılanmamaları gerektiğini ifade etmeyi kararlaştırmışlardır.⁶⁵ 5 Ocak 1963 tarihinde Mc Namara, Milli Savunma Bakanı İlhami Sançar’a Türkiye’den Jüpiter füzelerinin sökülmesini planladıkları ve bu açığı kapatmak amacıyla Türkiye’ye F-104G bombardıman uçaklarından oluşan bir filo teslim edilmesini ile bölgeye Polaris denizaltıları göndermeyi düşündüklerini belirten bir telgraf

⁶² TDA, ABD, 1379/9634/7, 11 Aralık 1971.

⁶³ James E. Miller vd. (ed.), *Foreign Relations of the United States: 1961-1963 Volume XVI Eastern Europe Cyprus Greece Turkey*, (Washington: United States Government Printing Office, 2020), s. 1140-1142.

⁶⁴ NATO Archives, NATO Council, *Withdrawal of Intermediate Range Ballistic Missiles From Turkey and Italy*. Lom 048/63, 22 February 1963, (Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2025), <https://archives.nato.int/withdrawal-of-intermediate-range-ballistic-missiles-from-turkey-and-italy>.

⁶⁵ Miller, a.g.e, s. 1190-1193.

göndermiştir.⁶⁶ Bombardıman uçaklarının Türkiye'ye teslim edilmesine rağmen, Polaris denizaltılarının Türk donanmasına verilmesi yerine yalnızca bölgeye gönderileceğinin ifade edilmesi Türk yetkililer arasında bu duruma karşı bir isteksizlik yaratmıştır. Bu telgraftan 13 gün sonra ABD Türkiye Büyükelçiliği'nden ABD Dışışleri'ne gönderilen bir telgrafta durum net olarak görülmektedir. Buna göre Türk yetkililer, Polaris denizaltılarının Türk donanmasına teslim edileceğini düşünmüş; ancak bunun gerçekleşmemesi Türk tarafında hayal kırıklığı yaratmış ve iki ülke arasında güven sorunlarına yol açmıştır. Bunun üzerine Türk yetkililer, söz konusu yanlış anlaşılmayı gidermek ve Jüpiter füzelerinin sökülmesini kabul etmek için bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Bu şartlar; iki Polaris denizaltısının Türk komutanlarının emrine verilmesi, bu denizaltılarda görev almak için mürettebatın ABD'de eğitim görmesi, bombardıman uçaklarının sayılarının artırılması ve mürettebatın eğitimi için ABD'ye eğitime gönderilmeleri ve ikinci bir filonun daha gönderilmesi için net tarih belirlenmesi olmuştur. Söz konusu şartların yerine getirilmesinin güç olduğu bilinmesine rağmen Türk yetkililer, ABD makamlarından en kısa sürede cevap beklediklerini ifade etmişlerdir.⁶⁷ Durumun daha da karmaşık hale gelmesi üzerine beş gün içerisinde gelen cevap bu sürece son noktayı koymuştur. ABD yetkilileri Türkiye'ye Polaris teslim edilmesinin NATO ittifakının çoklu sistemine uymayacağını, ABD anayasasında bulunan maddelere göre bu silah sistemlerinin tesliminin kabul edilemeyeceğini iletmışlerdir. Jüpiterlerin sökülmesini kabul ettikleri takdirde uçak sevkiyatının hemen başlayacağını ve Türkiye'nin endişelerini anladıklarını da ifade etmişlerdir. Bu sebeple kongreden Türk Deniz Kuvvetleri'ne katkı sunmak üzere ödenek talebinde bulunduklarını belirtmişlerdir.⁶⁸ Özetle, Polaris denizaltılarının Türk Deniz Kuvvetleri'ne teslim edilmemesinin gerçek sebebi ABD'nin silah sistemlerini paylaşmamak istememesi değil, NATO içerisindeki çoklu yapıya rağmen yalnızca Türk kuvvetlerinin kontrolünde olacak kritik bir silah sisteminin kabul edilebilir olmaması, ittifak üyeleri arasında yanlış anlaşılabilir bir durum yaratmama isteğidir. Sonuçta Polaris denizaltıları, NATO'nun Avrupa kıtasında yer alan üye devletlerin kuvvetlerine kumanda etmek için oluşturulan SACEUR

⁶⁶ Miller, a.g.e, s. 1208-1210.

⁶⁷ Miller, a.g.e, s. 1216-1218.

⁶⁸ Miller, a.g.e, s. 1219-1221.

(Supreme Allied Commander Europe/Avrupa Müttefik Kuvvetleri Büyük Komutanlığı) yönetiminde uzun yıllar Akdeniz’de görev almışlar ve birleşik gücün önemli bir parçasını oluşturmuşlardır.

Bu gelişmeler Türk donanmasının modernizasyon sürecini de doğrudan etkilemiştir. 1960–1970 yılları arasında filonun büyük bir askerî güç oluşturabilecek kapasiteye ulaşamamasının temel nedenlerinden biri denizaltı envanterinin yenilenememesidir. NATO raporlarına bakıldığında durum net olarak görülebilmektedir. 1960 yılının başında donanmanın muharebe gücü yeterli görülmekle beraber personel, altyapı ve ekipman olarak eksikliklerini tamamlaması gerektiği belirtilmiştir.⁶⁹ İnceleme raporlarına göre 1962-1964 arasında donanma için ayrılan rakamlar da hava ve kara kuvvetlerine göre düşük kalmıştır. Askeri gücü artırmak için yapılan kuvvet programında 1962-1963 yılları için donanmaya 25,5 milyon dolar ayrılırken bu rakam hava kuvvetlerinde 36,2, kara kuvvetlerinde 150 milyon dolardır. Türkiye’nin bu dönemde içerisinde bulunduğu büyük ekonomik sorunların NATO da bilincindedir. Askeri yenileşme için dış yardıma ihtiyacı olduğu bilinmektedir.⁷⁰ Donanmada kapsamlı bir yenileme atılımının gerçekleştirilememesi nedeniyle filonun giderek eskimeye başladığı, NATO’nun yıllık raporlarının Türkiye’ye ayrılan bölümlerinde ifade edilmiştir. Bu sürekli eskime sürecinin donanmanın operasyonel kabiliyetini kısıtladığı da ayrıca vurgulanmıştır.⁷¹ 1965 yılı değerlendirmesinde, donanma yenilenmediği takdirde yakın gelecekte görevlerini yerine getirmekte zorlanacağı ifade edilmiştir. Bu dönemde donanmanın operasyonel kabiliyetinin giderek zayıfladığı da

⁶⁹ NATO Archives, NATO Council, *1960 Annual Review Military Comments and Final Military Recommendations–Turkey*. SGM-0561-60, 10 October 1960, (Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2025), <https://archives.nato.int/1960-annual-review-military-comments-and-final-military-recommendations-turkey>.

⁷⁰ NATO Archives, NATO Council, *Triennial Review 1962- International Staff Appreciation of NATO Military Authorities Initial Force Programmes 1963/1964 – Turkey*. C-M (62)24-TU, 12 March 1962, (Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2025), <https://archives.nato.int/triennial-review-1962-international-staff-appreciation-ofnato-military-authorities-initial-country-force-programmes1963-1964-turkey>.

⁷¹ NATO Archives, NATO Council, *1964 Annual Review- Chapter on Turkey*. C-M (64)119-TU, 30 November 1964, (Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2025), <https://archives.nato.int/1964-annual-review-chapter-on-turkey>.

vurgulanmıştır.⁷² 1960–1970 yılları arasında büyük çaplı bir donanma reformunun ya da denizaltı filosuna yönelik kapsamlı bir yenilenmenin gerçekleştirilememesinin temel nedenleri ülke ekonomisinin zayıf durumda olması ve dış yardıma duyulan ihtiyaçtır. Bu nedenle söz konusu dönemde denizaltı filusunda yaşlanma sorunu giderek belirginleşmiştir.

Bu gelişmeler Türk Deniz Kuvvetleri’nde denizaltı filosunun yenilenmesine yönelik somut adımların atılmasını zorunlu hâle getirmiştir. Nitekim 1970 yılında Türk Deniz Kuvvetleri, denizaltı filosunu yenileme kararı almıştır. Karar neticesinde 1973 yılına kadar GUPPY modernizasyonundan geçerek ve farklı sınıflarda (GUPPY IA, GUPPY IIA) 8 denizaltı, Türk Deniz Kuvvetleri envanterine dahil edilmiş, eski modeller ise envanterden çıkarılmıştır. Türk Deniz Kuvvetleri içerisinde isimleri yaşatmak geleneği olduğundan yeni denizaltıların bazılarında aynı isimler tercih edilmiştir. 6 Ağustos 1971 tarihinde yeni bir Denizaltı Filosu Komutanlığı binası inşa edilmiştir. Personel için alan yetersizliğinden ötürü inşa edilen yeni komutanlık, kurumun kendi personeli tarafından inşa edilmiştir. Envantere giren yeni denizaltılardan ilk olarak 1971 yılında; USS *Sea Fox* TCG *Burakreis*, USS *Razorback* TCG *Muratreis* adıyla donanmaya katılmışlardır. 1972 yılında, USS *Pomfret* TCG *Oruçreis*, USS *Thornback* TCG *Uluçalireis*, USS *Caiman* TCG *Dumlupınar*, USS *Entemedor* TCG *Preveze* ve USS *Threadfin* TCG *I. İnönü* adıyla donanmaya dahil olmuşlardır. 1973 yılında ise; USS *Trutta* denizaltısı TCG *Cerbe* adıyla envantere katılmıştır. Bu dönemde bir değişiklik yapılarak 3. Denizaltı Filotillası Komodorluğu⁷³ oluşturulmuştur. 1973’e gelindiğinde envanterde çeşitli sınıflarda toplam 16 adet denizaltı bulunmaktadır.⁷⁴

Gelişmiş denizaltı avlama özelliğine sahip modern sonar ve şnorkel sistemlerine sahip bu avcı denizaltılar 2445 ton ağırlığındadır. Su üstünde 17, su altında 15 mil hız yapabilmektedirler. Silah bakımından

⁷² NATO Archives, NATO Council, *1965 Annual Review- Chapter on Turkey*. C-M (65)121-TU, 26 November 1965, (Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2025), <https://archives.nato.int/1965-annual-review-chapter-on-turkey>.

⁷³ Komodorluk, Bir filotillanın sevk ve idaresini deruhte edenler için kullanılmakta olan terimdir. (Lütfi Gürçay, *Gemici Dili*, İstanbul, 1968, s.253).

⁷⁴ Ömer Kalaycıoğlu, *Denizaltılar: Submarines*, İstanbul, 2015, s. 706,708.

Balao sınıfı ile aynı olarak başta altı, kıçta dört olmak üzere on adet torpido atış kovanı bulundurmaktadırlar. Türk donanması son GUPPY sınıfı denizaltılarını ise 1974 yılında envanterine katmıştır.⁷⁵ Türk donanmasının denizaltıları ve personeli geçmişte hep saygı ile anılan, gittiği yerlerde iyi intiba bırakan⁷⁶, dış ülkelerde gerçekleşen tatbikatlarda saygı ve övgü ile bahsedilen denizaltılar olarak anılmışlardır.⁷⁷ Türk donanmasının bu dönemde edindiği denizaltılar ve yetişmiş personel, uluslararası platformlarda Türkiye'nin deniz yetkinliğini pekiştirmiştir. NATO desteği ile kurulan tesisler ile Türkiye'de ilk defa modern anlamda denizaltıcılık okulu oluşması sağlanmış, envantere personel anlamında büyük kazanç sağlamıştır.⁷⁸ Döneminin sayılı denizaltı eğitim kurumlarından biri olma başarısı göstermiştir. NATO bünyesinde değişen siyasi şartlar çerçevesinde ABD envanterinde bulunan farklı sınıflardaki denizaltıları kiralama ve yardım yoluyla kullanmış 1952-1973 arasında toplamda 19 denizaltıyı envanterine katmıştır. Türkiye, müttefiki ABD donanmasının envanterinde bulunan nükleer tahrikli ve roket atabilen denizaltılara sahip olamamışsa da sahip olduğu filo tipi denizaltılar dönemin güçlü denizaltıları olarak kabul edilmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin modern bir denizaltı filosuna sahip olabilmek için stratejik ve kararlı bir politikaya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen tüm bulgulardan yola çıkarak Cumhuriyetin ilanı sonrasında Türkiye'nin denizaltılar konusunda titiz bir politika izlediği söylenebilir. Modern bir denizaltı filosunun oluşturulması için ilk olarak 1928 yılında Almanya'dan yeni üretim denizaltılar satın alınmıştır. İtalya'dan da iki denizaltı tedarik edilmiştir. Bu dönemde filoyu genişletmek için ülkeler arası diplomasi değerlendirilmiştir. Özellikle E-1 denizaltısının temini buna örnek olarak gösterilebilir. Sonrasında Almanya ile tekrarlanan bir denizaltı alımı daha olmuştur. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün de özellikle

⁷⁵ DABCA, KDB, 311/5/7, 1 Ocak 1974.

⁷⁶ TDA, ABD, 23837/104177/1, 26 Ocak 1956.

⁷⁷ TDA, PAKISTAN, 44798/ 216039/1-1, 10 Aralık 1957.

⁷⁸ Vehbi Ziya Dümer, *Türk Denizaltıcılık Tarihine Genel Bir Bakış: 1971/72 Ders Yılı Emekli Amirallerin Konferansları No:7*, Deniz Harp Okulu Komutanlığı, İstanbul 1972, s.11-12.

ilgilendiği bu politika sonucunda, II. Dünya Savaşı başlamadan Türk donanmasının elinde toplamda yedi denizaltıya sahip etkili bir güç oluşturulmuştur.

Savaş sonrası dönemde denizaltı envanteri üzerine girişimler yalnızca denizaltı satın almaktan ibaret olmamıştır. Kurumsallaşmaya da önem verilmiştir. Türkiye'nin 1952'de NATO ittifakının bir parçası olması denizaltı filosunun büyütülmesine de doğrudan katkıda bulunmuştur. ABD ile imzalanan askeri anlaşma ve Türkiye'nin Soğuk Savaş ortamı içerisinde sahip olduğu coğrafi avantaj ile stratejik anlamda artan önemi, ABD ve NATO'nun gözünde değerli bir müttefike dönüşmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda denizaltı ve denizaltı personelinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek tesisler inşa edilmiştir. Aynı zamanda İskenderun'da da büyük bir tamir üssü oluşturulmuştur. Bu adımların sonucunda Gölcük'te yer alan deniz üssünün önemi artmıştır. Teknik gelişmelerin yanı sıra Türk denizaltı personelinin yetiştirilmesi adına önemli katkılar sağlayacak okullar inşa edilmiştir. Süreç içerisinde NATO ile entegrasyon ön planda tutulmuş, askeri misyonlardan borda numaralarına birçok konu NATO ile ortak menfaatler çizgisinde yeniden şekillenmiştir. Türk Deniz Kuvvetleri içerisinde yaşanan bu değişim süresinde denizcilik politikası, NATO'nun stratejik gereksinimleri ve sunduğu fırsatlar doğrultusunda şekillenmiştir. NATO üyeliği nedeniyle bölgesel sorumluluklar üstlenen Türkiye, askeri anlamda doğrudan destek görmüştür. Bu nedenle envanter 1950 sonrası denizaltı filosu ABD menşeli denizaltılardan oluşmuştur.

1952 öncesi döneme kıyasla daha gelişmiş filo tipi denizaltıları envanterine katan Türkiye, ABD'nin dönemin en ileri denizaltı teknolojilerini müttefikleriyle paylaşmaktan kaçınması nedeniyle 1970'li yılların başlarına kadar bu denizaltıları ABD aracılığıyla modernize ettirmek durumunda kalmıştır. GUPPY adı verilen bu modernizasyon programı kapsamında denizaltı filosunun operasyonel kapasitesi yükseltilmiştir. Böylece daha hızlı ve gözlem yetenekleri yüksek bir filoya dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik sorunlar ve ittifak içerisinde üstlendiği rol envanterin büyüklüğünü doğrudan etkilemiştir. Balao sınıfı denizaltıların filoda varlığı NATO üyesi olmanın bir kazancıdır. Büyük bir denizaltı reformu yapılamaması ise elde bu girişime ayrılacak kaynağın mevcut olmamasındandır. 1960-

1970 arası envanterin yenilenememesi ve NATO görevlerinin yerine getirilmesi hususunda kabiliyetin azalması bu sorunlardan kaynaklanmıştır. Türkiye envanterine siyasi bir anlaşmazlığa sebebiyet verse de modern denizaltı sistemleri kazandırmak istemiş ancak bu konuda somut bir adım atılamamıştır. Filo, 1970 sonrası modernizasyonları ile yenilenmeye çalışılmıştır. Eldeki bulgulardan yola çıkarak söylenebilir ki denizaltı filosunun büyümesi için yalnızca askeri gereklilikler değil, Türkiye'nin siyasi tercihleri ve uluslararası diplomaside yer aldığı ittifak da büyük bir etken olmuştur.

Her ne kadar çalışmanın kapsadığı dönem 1973 yılında sonlansa da devamlılık açısından sonraki yıllarda yaşanan gelişmeleri bilmek önemlidir. 1952-1973 arasında filonun genel durumu donanmanın denizaltılar üzerindeki politikalarında değişime yol açmıştır. Yerli üretimin yapılabilmesi için çalışmalar başlamış ve bu esnada da filo Amerikan askeri yardımı ile büyümeye devam etmiştir. 1974'te envantere katılan iki adet GUPPY IIIA sınıfı denizaltının ardından, Tang sınıfı iki denizaltıyı da 1980'lerde envanterine katılmıştır. Bu denizaltılar envanterdeki son ABD üretimi denizaltılardır. Türkiye 1975 yılı itibariyle denizaltı temin politikasında önemli kararlar almış ve Almanya ile de ortaklığa gidilmiş ve Ay sınıfı tekrar canlandırılmıştır. Bu dönemde Almanya'da bulunan HDW (Howaldtswerke Deutsche Werft) firması ile ortak çalışmalar gerçekleştirilmiş ve altı yeni denizaltı inşası planlanmıştır. TCG *Atılay*, TCG *Saldıray* ve TCG *Batıray* Almanya'da bulunan tersanelerde inşa edilirken, 1976 yılında ise Gölcük Tersanesi'nde inşa etmiş olduğu TCG *Yıldıray* denizaltısı, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1942 yılında batan *Atılay* denizaltısından sonra ilk defa kendi tersanesinde inşa ettiği denizaltı olmuştur. Yerli üretimin başlaması ve envanterde bulunan bu güçlü denizaltılar sayesinde Türk denizaltı filosunun caydırıcılık özelliği muhafaza edilebilmiştir. Özellikle 1980 sonrası dönemde kendi tersanesinde denizaltı inşa ve montajını yapabilme kapasitesine sahip olarak Türkiye, bölgesinde güçlü ve nitelikli donanmasıyla ön plana çıkmıştır. 2009 yılında başlatılan Reis sınıfı denizaltı üretimi projesinin ilk denizaltısı TCG *Pirireis*, 24 Ağustos 2024 tarihinde Türk donanmasının envanterine girmiştir. Türkiye bölgesinde öncü olacak şekilde Orka isimli hafif, Akya adıyla kendi ağır torpidolarını üretmektedir. MİLDEN (Milli Denizaltı Projesi), STM 500 ve Deringöz gibi yerli tasarımlar üzerine çalışmaktadır. 1973'e kadar elde edilen bilgi ve

tecrübe birikimi 1980 sonrası yerli üretim ve milli denizaltı girişimlerinin zeminini hazırlamıştır. 1952-1973 dönemi NATO iş birliği ile elde edilen teknik altyapı ve yetişmiş personel sayesinde Türkiye, kendi tersanelerinde denizaltı üretebilen ülke konumuna yükselmiştir. Bu bağlamda dış bağımlılığın azalması ile yerli üretim artmıştır. Türkiye bölgesinde güçlü ve saygın bir denizaltı filosu oluşturmuştur. Sonuç olarak Türkiye, denizlerini korumak amacıyla güçlü bir filo oluşturmaya çalışırken politikayı da bir araç olarak kullanmış ve bu sayede donanmasına çok sayıda denizaltı kazandırmıştır. Bu durum, Soğuk Savaş döneminde donanmaların yalnızca askerî güç unsurları olmadığını; aynı zamanda uluslararası siyasetin tercihleri doğrultusunda şekillenen ve bu tercihleri etkileyebilen stratejik yapılar olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (=DABCA)

DABCA, *KDB*, 46/41/17-1.

DABCA, *MGM*, 62/418/5-2.

DABCA, *KDB*, 116/47/11.

DABCA, *KDB*, 150/55/16.

DABCA, *KDB*, 153/55/5.

DABCA, *KDB*, 311/5/7.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (=TDA)

TDA, *ABD*, 23599/102769/12.

TDA, *ABD*, 23790/103955/9.

TDA, *ABD*, 23837/104177/1.

TDA, *PAKISTAN*, 44798/ 216039/1-1.

NATO Arşivleri

NATO Archives. NATO Council. *Report on the 1960 Annual Review: Chapter on Turkey*. C-M(60)103 Part II. 29 November 1960. Erişim 15 Ağustos 2025. <https://archives.nato.int/report-on-the-1960-annual-review-chapter-on-turkey>.

NATO Archives. NATO Council. *Withdrawal of Intermediate Range Ballistic Missiles From Turkey and Italy*. LOM 048/63. 22 February 1963. Erişim 16

Ağustos 2025. <https://archives.nato.int/withdrawal-of-intermediate-range-ballistic-missiles-from-turkey-and-italy>.

NATO Archives. NATO Council. *1960 Annual Review Military Comments and Final Military Recommendations–Turkey*. SGM-0561-60. 10 October 1960. Erişim 18 Ağustos 2025. <https://archives.nato.int/1960-annual-review-military-comments-and-final-military-recommendations-turkey>.

NATO Archives. NATO Council. *Triennial Review 1962 - International Staff Appreciation of NATO Military Authorities Initial Force Programmes 1963/1964 – Turkey*. C-M(62)24-TU. 12 March 1962. Erişim 18 Temmuz 2025. <https://archives.nato.int/triennial-review-1962-international-staff-appreciation-ofnato-military-authorities-initial-country-force-programmes1963-1964-turkey>.

NATO Archives. NATO Council. *1964 Annual Review- Chapter on Turkey*. C-M(64)119-TU. 30 November 1964. Erişim 16 Temmuz 2025. <https://archives.nato.int/1964-annual-review-chapter-on-turkey>.

NATO Archives. NATO Council. *1965 Annual Review- Chapter on Turkey*. C-M(65)121-TU. 26 November 1965. Erişim 14 Temmuz 2025. <https://archives.nato.int/1965-annual-review-chapter-on-turkey>.

Kitap ve Makaleler

“Deniz Haberleri: Atomla İşleyen Denizaltı”, *Donanma Dergisi*, 62/393, (1950), s.107-114.

“Deniz Haberleri”, *Donanma Dergisi*, 60/383, (1948), s.75-84.

“Dünün, Bugünün ve Yarının Denizaltı Gemileri”, Çev. Suphi Aksoydan, *Donanma Dergisi*, 65/405, (1953), s. 1-15.

“İskenderun’da Amerika Birleşik Devletleri Tarafından İnşa Edilen Tesislerin Türk Deniz Kuvvetleri’ne Teslim Merasimi”, Der. Deniz Neşriyat Şube Müdürlüğü, 406 Sayılı *Donanma Dergisi Eki*, (1954), s. 3-5.

“Rus Deniz Kuvvetleri (Dünkü, Bugünkü, Gelecekteki)”, Çev. İzzet Salun, *Donanma Dergisi*, 60/384, (1948), s. 1-8.

Aksoydan, Suphi, “Denizaltı Gemisine Karşı Denizaltı Gemisi”, *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, 77/472, (1971), s. 37-49.

Aksoydan, Suphi, “Denizaltı Gemisinin Büyüyen Rolü”, *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, 77/474, (1971), s.46-59.

Alpaylı, Süha, “1973’ün Gemileri”, *Donanma Dergisi*, 77/447, (1964), s.63-81.

Baker, David, *Anti-Submarine Warfare*, 1989.

Çıfci, Erhan, *Prusya’dan NATO’ya Türk Ordusunda Batı Etkisi (1880-1960)*, İstanbul 2022.

Bargut, Şemsi, “Alman Deniz Kuvvetlerinin Stratejik Durumu ve Ehemmiyeti”, *Donanma Dergisi*, 70/423, (1958), s. 26-33.

Büyüktuğrul, Afif, “Yabancı Devletlerin Deniz Politikaları”, *Donanma Dergisi*, 78/449, (1965), s.14-30.

Çelik, Necdet, “II. Dünya Harbi’nden Sonra Denizaltılarımız ve TCG Uluçalireis (S338), 587 Sayılı *Deniz Kuvvetleri Dergisi Eki*, (2003), s. 17-28.

Çiner, Sedat, “Denizci Gözü ile Yakın Tarihimizde Retuşlar: Bugün, Türkiye, Amerikan Yardımı ve Sovyet Rusya”, *Donanma Dergisi*, 64/401, (1952), s.78-94.

Çoban, Cezmi, “Yazılı ve Sözlü Kaynakların Anlatımı ile Turgutreisli Bir Deniz Şehidi: Emin Süzen (1931-1953)”, 1/2, (2015), s.86-104.

Çorbacioğlu, Saffet, “Dumlupınar Şehitlerini Anma”, *Donanma Dergisi*, 68/413, (1956), s.117-122.

Dümer, Vehbi Ziya, *Türk Denizaltıcılık Tarihine Genel Bir Bakış:1971/72 Ders Yılı Emekli Amirallerin Konferansları No:7*, İstanbul 1972.

Fine, Herbert A. vd. (ed.). *Foreign Relations of the United States: 1949 Volume VI Near East South Asia and Africa*. Washington: United States Government Printing Office, 2018.

Fine, Herbert A. vd.(ed.). *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers: 1945 Volume VIII The Near East and Africa*. Washington: United States Government Printing Office, 2018.

Gürçay, Lütfi, *Gemici Dili*, İstanbul 1968.

Gürdeniz, Cem- Erdoğan Yüceliş. *Cumhuriyet Donanması 1923-2000*, İstanbul: Seyir Hidrografi ve Oşinografi Daire Başkanlığı, 2000.

Işın, İ. Bülent, *Cumhuriyet Bahriyesi Kronolojisi: 1923’ten 2003’e*, İstanbul 2006.

Kalaycıoğlu, Ömer, *Denizaltı ve Filomuz*, Ankara 1990.

Kalaycıoğlu, Ömer, *Denizaltılar: Submarines*, İstanbul 2015.

Kun, Alp, “Amerika Suları Dışında ve Türkiye’de Çanla Yapılan İlk Denizaltı Kurtarma Eğitimi”, *Donanma Dergisi*, 64/398, (1952), s. 21-32.

Landa, Ronald D. vd. (ed.). *Foreign Relations of the United States: 1955-1957 Volume XXIV Soviet Union Eastern Mediterranean*. Washington: United States Government Printing Office, 2018.

Lewis, D.D., “NATO Denizaltı Savunma Harbi Durumu”, Çev. Ekrem Tetik, *Donanma Dergisi*, 72/427, (1959), s. 17-29.

Luebke, Peter C., *The U.S Navy and Innovation: Twentieth-Century Case Studies*, Washington 2024.

Mercan, Evren, *Modern Harp Gemileri*, İstanbul 2022.

Metel, Raşit, *Türk Denizaltıcılık Tarihi*, İstanbul 1960.

Miller James E. Vd. (ed.). *Foreign Relations of the United States: 1961-1963 Volume XVI Eastern Europe Cyprus Greece Turkey*. Washington: United States Government Printing Office, 2020.

Murphy, Charles J. V., “Amerikan Deniz Kudreti: Yeni Silahlar ve Yeni Düşünüşler”, Çev. Afif Tuğrul, *Donanma Dergisi*, 72/428-429, (1960), s. 1-20.

Nutki, Süleyman, *Kamus-i Bahri Deniz Sözlüğü*, çev. Mustafa Pultar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Öcal, Yüksel, *Kürek ve Yelken Döneminden Günümüze Türk Bahriyesi*, İstanbul 2008.

Öndeş, Osman, "Dumlupınar'a Dönüş", *Donanma Dergisi*, 71/427, (1959), s. 56-72.

Rairden Jr., P.W., "Sovyet Deniz Kuvveti", çev. Burhaneddin Çandarlı, *Donanma Dergisi*, 62/392, (1950), s. 38-48.

Ruge, Friedrich, "Küçük Donanmaların Hala Manası Var mı" Çev. Cemil Monus, *Donanma Dergisi*, 72/430-431, (1960), s.57-63.

Sampson Charles S. vd. (ed.). *Foreign Relations of the United States: 1961-1963 Volume V Soviet Union*. Washington: United States Government Printing Office, 2018.

Senemoğlu, Yavuz, "Yürüyüş Tempomuz: 12 Haziran 1959 Günü Gölcük'te Yapılan Açılış Merasimi Münasebetiyle", *Donanma Dergisi*, 71/427, (1959), s.45-47.

Slany, William vd. (ed.). *Foreign Relations of the United States: 1946 Volume VI Eastern Europe The Soviet Union*. Washington: United States Government Printing Office, 2018.

Şahin, Enis. "Çanakkale'de Dumlupınar Olayı (1953)", *Çanakkale Savaşları Tarihi Cilt VI*, ed. Mustafa Demir, İstanbul, Değişim Yayınları, 2008.

Şenergün, Necdet, "Gelecek Bir Harbde Sovyet ve Amerikan Denizaltı Gemilerinin Muhtemel Kullanma Şekilleri ve Denizaltı Gemileri ile Mücadele Esasları", *Donanma Dergisi*, 73/434, (1961), s. 22-30.

Tarın, Şemsi, "Gelecek Bir Harbde Atlantik Pakti Devletleri ve Sovyet Rusya Deniz Stratejileri ne olabilir?", *Donanma Dergisi*, 63/396, (1951), s.28-37.

Tayfun, Muzaffer, "Sovyet Deniz Kuvvetlerinin Arz Ettiği Tehlike", *Donanma Dergisi*, 65/402, (1953), s.65-74.

Türkoğlu, Özgür, "1942 Atlay Denizaltı Faciası", *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi* 1/2 (2021), s.88-111.

Yetkin, Tamer, "Hücum Denizaltıları", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, 75/464, (1969), s.44-56.

Basın Kaynakları

"Tahtelbahirlerimiz", *Resimli Gazete*, 16 Haziran 1928

"İki Denizaltı Gemimiz", *Vakit Gazetesi*, 7 Kasım 1931

İnternet Kaynakları

Ozan, Emre, "Türk-Amerikan Yardım Antlaşması (23 Şubat 1945)", Atatürk Ansiklopedisi, [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1259/T%C3%BCrk-Amerikan-Askeri-Yard%C4%B1m-Antla%C5%9Fmas%C4%B1-\(23-%C5%9Eubat-1945\)-\(Erişim-Tarihi: 24.02.2025\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1259/T%C3%BCrk-Amerikan-Askeri-Yard%C4%B1m-Antla%C5%9Fmas%C4%B1-(23-%C5%9Eubat-1945)-(Erişim-Tarihi: 24.02.2025))

Extended Abstract

With the proclamation of the Republic, the Turkish Naval Forces were restructured not merely as a military institution but as a strategic component ensuring the continuity of national sovereignty and independence within Turkey's security framework. The heavy defeat suffered by the Ottoman Empire at the end of the First World War created profound vulnerabilities not only in land forces but also in maritime power; moreover, the periodic neglect of the navy during the imperial era had left the Ottoman fleet in a severely weakened condition by the war's conclusion. Following the Armistice of Mondros, the Allied powers seized Ottoman shipyards and naval assets, rendering Turkish seafaring practically inoperative. For this reason, the republican government considered the reconstruction and modernization of the navy as a matter of national security from the very foundation of the new state.

Despite the limited economic resources in the aftermath of the War of Independence, the republican leadership—particularly Mustafa Kemal Atatürk—perceived the existence of a modern navy not only as a military necessity but also as an indispensable guarantee of the sustainability of independence. Atatürk emphasized that naval power, alongside land forces, constituted an essential component of national security, paying particular attention to the strategic significance of submarines. In the second half of the 1920s, the acquisition—through indirect means—from Germany of the submarines İnönü I and İnönü II, which entered service in 1928, marked the first significant encounter of the young Republic with modern naval warfare technology and represented a crucial turning point in the transformation of the Turkish Naval Forces.

During the 1930s, naval modernization gained momentum. Submarines ordered from Italy and Germany—known in the literature as the Ay-class—ushered in a new wave of modernization, endowing the Turkish navy with advanced technical capabilities and enhancing its operational effectiveness in submarine warfare. However, the outbreak of the Second World War in 1939 prevented the delivery of part of these orders, and the ensuing geopolitical environment disrupted Turkey's plans for naval expansion. Nevertheless, the 1930s remain a critical period, reflecting the determination of the Turkish Naval Forces to acquire modern capabilities. Atatürk's vision sought to transform the navy from a coastal defense force into a regional deterrent power.

The emergence of a bipolar world order after the Second World War brought about fundamental changes in Turkey's security policies. Soviet demands directed at Turkey after 1945—particularly the proposal for joint control over the Straits and territorial claims on Kars and Ardahan—were

perceived as direct threats to national security. These pressures accelerated Turkey's orientation toward the West, leading to intensified military cooperation with the United States under the Truman Doctrine and the Marshall Plan of 1947. The most concrete manifestation of this process came with Turkey's accession to NATO in 1952. Membership in the alliance fundamentally redefined the mission of the Turkish Naval Forces: no longer limited to coastal defense, the navy became an integral part of collective security, tasked with countering Soviet expansionism in the Black Sea, the Straits, and the Eastern Mediterranean.

In the early Cold War, the defense line established along Turkey's southern Black Sea coast and across the Bosphorus and Dardanelles aimed to prevent Soviet submarines from accessing the Mediterranean. The primary burden of this mission was placed on the Turkish submarine fleet, thereby granting submarines a central position within Turkey's security doctrine.

The 1950s witnessed a significant modernization wave for the Turkish Naval Forces. Within the framework of U.S. military assistance, Balao-class submarines were incorporated into the fleet. Although originally built during the Second World War, these submarines were subsequently modernized, substantially enhancing the technical capacity of the Turkish fleet. Their advanced sonar systems enabled anti-submarine warfare (ASW) capabilities, rendering the Turkish navy a reliable ally within NATO. During this period, modern maintenance, repair, and training facilities were established at the Gölcük Shipyard, and Turkish sailors began receiving NATO-standard training. American-provided equipment and expertise directly contributed to positioning the Turkish submarine fleet as a regional deterrent.

One of the most tragic episodes in Turkish submarine history occurred in 1953 with the TCG Dumlupınar disaster. Colliding with a Swedish freighter in the Dardanelles, the submarine sank, resulting in the martyrdom of dozens of sailors. This catastrophe deeply resonated within Turkish society, as the final radio messages of the trapped crew became etched into collective memory, symbolizing the sacrifices of Turkish submariners. At the same time, the disaster highlighted deficiencies in submarine safety and rescue capabilities. In response, the acquisition of the modern submarine rescue vessel Kurtaran from the United States endowed the Turkish Naval Forces with its first effective submarine rescue capacity, thereby addressing a critical institutional gap.

The 1960s marked a period of accelerated technical modernization for the Turkish submarine fleet. Within the framework of the U.S. GUPPY (Greater Underwater Propulsion Power Program) modernization program, Turkish submarines underwent comprehensive upgrades in terms of speed, range,

stealth, and detection capabilities. Their hulls were redesigned into teardrop shapes to improve hydrodynamic performance and underwater speed, snorkel systems were installed to prolong submerged endurance, and advanced sonar equipment enhanced target detection and tracking.

Between 1960 and 1973, submarines such as TCG Preveze, TCG Cerbe, TCG Turgutreis, and TCG Hızırreis joined the fleet, equipped with modern sonar and weapons systems. These additions significantly improved Turkey's ability to counter Soviet submarines and played critical roles in NATO's strategic planning for the defense of the Black Sea and the Straits, reinforcing Turkey's reliability as an ally.

Nevertheless, restrictions remained. The United States reserved nuclear-powered submarines and Polaris-class ballistic missile systems for select allies, thereby limiting Turkey's strategic deterrence capacity. Yet, conventional submarines were deemed sufficient to fulfill Turkey's primary NATO mission: preventing the passage of Soviet submarines from the Black Sea into the Mediterranean. In this respect, the Turkish submarine fleet demonstrated functional adequacy in line with its strategic role.

Another crucial aspect of this period was the progress achieved in training and institutional infrastructure. The establishment of the Submarine Training Center in Gölcük ensured the education of Turkish sailors according to NATO standards, while the development of maintenance and repair facilities guaranteed the fleet's sustainability. Training encompassed not only technical instruction but also the implementation of NATO doctrines, thus aligning Turkish submariners with Western standards in both equipment and operational doctrine.

When the 1950–1970 period is evaluated, it becomes evident that the Turkish Naval Forces underwent a profound transformation. The integration of Balao-class submarines and the GUPPY modernization program enhanced technical capacity; NATO membership and joint exercises facilitated the integration of Turkish sailors into the collective Western defense system. Tragic incidents such as the Dumlupınar disaster prompted improvements in safety and rescue capabilities, addressing structural shortcomings within the navy. Although limitations persisted in the fields of nuclear submarines and ballistic missile technology, the Turkish Naval Forces successfully established itself as an effective regional deterrent during this era, consolidating its position as a reliable ally on NATO's southern flank.

In conclusion, the years 1950–1970 can be defined as a period of simultaneous modernization, restructuring, and international integration for the Turkish Naval Forces. The technical capacity, trained human resources, and

institutional infrastructure developed in these decades laid the groundwork for Turkey's subsequent efforts to build a more independent submarine force. The objective of constructing more advanced submarines domestically from the 1970s onward was the natural outcome of the foundations established during this transformative period. Thus, the 1950–1970 phase in Turkish submarine history was not only a response to the strategic imperatives of the Cold War but also a critical stage that carried the Republic's naval power toward a long-term vision.

In sum, the evolution of the Turkish Naval Forces and, in particular, the submarine fleet between 1950 and 1970 reveals a trajectory shaped by the dual imperatives of domestic modernization and international alignment. This was not merely a process of acquiring advanced platforms from abroad, but also one of institutional learning, doctrinal transformation, and infrastructural consolidation. The incorporation of Balao-class submarines and the subsequent GUPPY modernization program did more than enhance operational capabilities; they symbolized Turkey's successful integration into NATO's collective defense architecture and underscored its role as a frontline state in the Cold War confrontation. Equally significant were the advances made in naval education and maintenance facilities at Gölcük, which not only sustained the fleet but also created a professional cadre of submariners trained in Western doctrines. The tragedies, most notably the Dumlupınar disaster, exposed the vulnerabilities of a growing fleet and catalyzed institutional responses that expanded Turkey's rescue and safety capacities. Although constrained by the denial of nuclear propulsion and ballistic missile technologies, Turkey nonetheless maximized the effectiveness of its conventional fleet in fulfilling NATO's southern flank strategy of containing Soviet naval ambitions in the Black Sea and Mediterranean. Viewed in retrospect, this period laid the structural, technical, and intellectual foundations for Turkey's long-term ambition to build a more autonomous naval-industrial base, a vision that would begin to materialize in the decades that followed. Thus, the 1950–1970 era constitutes not only a pivotal phase in Turkey's adaptation to the strategic realities of the Cold War but also a formative stage in the Republic's broader quest to transform its navy into a durable symbol of sovereignty, deterrence, and regional influence.